پەیماننامەی نێونەتەوەیی
کەمتوانایان

پەیماننامەی نێونەتەوەیی کەمتوانایان

وەرگێرانی لە سویدی و ئینگلیزییەوە

غازی عەلی خورشید و فەرهادی جهانمیهەن

هەولێر - ٢٠١١

دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی

- **پەیماننامەی نێونەتەوەیی کەمتوانایان**
- **وەرگێڕانی:** غازی عەلی خورشید و فەرهادی جهانمیهەن
- **نەخشەسازی ناوەوە: ڕێدار جەعفەر**
- **بەرگ:** حەمیدە یوسفی
- **ژمارەی سپاردن:** (٦٩٩) لەساڵی ٢٠١١
- **نرخ:** (١٥٠٠) دینار
- **چاپی یەکەم:** ٢٠١١
- **تیراژ:** ٥٠٠ دانە
- **چاپخانە:** چاپخانەی ڕۆژهەڵات (هەولێر)

زنجیرەی کتێب (٥٨١)

هەموو مافێکی بۆ دەزگای موکریانی پارێزراوە

ماڵپەڕ: www.mukiryani.com

ئیمەیل: info@mukiryani.com

ناوەڕۆك

پێشەکی ٧

پەیماننامەی نێو نەتەوەیی دەربارەی مافی کەسانی کەمتوانا ١٧

پڕۆتۆکۆڵی هاوپێچکراو بۆ پەیماننامەی نەتەوە یەکگرتووەکان دەربارەی مافی کەسانی کەمتوانا ٦٣

کورتکراوەی یاسای ستانداردی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ سەقامگیرکردنی مافی بەشداری و یەکسانیی کەمتوانایان... ٧١

پێوەرەکانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ وڵاتانی ئەندام ٧٥

پێشەکی

بۆ جاری دووهەم لە ساڵی ٢٠٠١ دا، وڵاتانی ئەندامی ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووکان باس و لێدوانیان بۆ نووسینی پەیماننامەیەک دەربارەی مافی کەمتوانایان دەست پێکردەوە و لە کۆتایی ساڵی ٢٠٠٣دا بڕیاری نووسینی ئەم پەیماننامەیەیان دا. لە نووسین و گەڵاڵەکردنی ئەم پەیماننامە جیهانییەدا ڕێکخراوەکانی نێونەتەوەیی کەمتوانایان ڕۆڵێکی چالاکیان نواند. دوای پێنج ساڵ کارکردن و نووسین سەبارەت بەم پەیماننامەیە، لە دیسامبری ٢٠٠٦دا، ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان دەنگی بە پەیماننامەی مافی کەمتوانایان وەکو پەیماننامەی مافی مرۆڤ دا و لە ٣٠ی مارسی ٢٠٠٧ بەدواوە، ڕێگا بە وڵاتانی جیهان درا بۆوەی پەیماننامەکە واژۆ و پەسەندی بکەن و پەیڕەویی ناوەڕۆکەکەی بکەن. لە مارسی ٢٠٠٧ ەوە تاکو نوامبری ٢٠٠٨ سەد و سی و شەش وڵات پەیماننامەکەیان واژۆکرد. هەروەها ٧٦ وڵاتیش پرۆتۆکۆلی پەیماننامەکەیان واژۆکرد. ٤١ وڵاتیش یاساکانی خۆیانیان بە گوێرەی ئەم پەیماننامەیە نووسیوەتەوە و ٢١ وڵاتیش بە پێی پرۆتۆکۆڵەکە نووسیویانەتەوە.

بەپێی ئەوە کە ٢٠ وڵاتی جیهان یاسای وڵاتانی خۆیانیان بە گوێرەی ئەم پەیماننامەیە نووسیوە، ئەوا ئێستا ئەم پەیماننامەیە، وەکو هەموو پەیماننامە نێونەتەوەییەکانی تری مافی مرۆڤ لە لایەن ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و ڕێکخراوی کەمتواناکانەوە دەتواندرێت بۆ گوشار خستنە سەر وڵاتەکان و بۆ بەرگریکردن لە مافی کەمتوانایان وەک بەشێک لە مافی مرۆڤ بەکاربهێندرێت. پەیماننامەی مافی کەمتوانایان، مافی ٦٥٠ ملیۆن مرۆڤی کەمتوانا لە سەرانسەری جیهاندا دەپارێزێت.

لەم بارەوە دەتوانین بڵێین کە لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا، وڵاتی مەکسیک ڕاپۆرتێکی بە مەبەستی پەسەندکردنی وەکو پەیماننامەیەک، پێشکەش بە ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان کرد. ڕەخنەیەک کە بە تایبەتی لە لایەن وڵاتانی سکاندیناڤیا لە ڕەشنووسی ڕاپۆرتەکەی مەکسیک هەیانبوو ئەوە بوو، کە ڕەشنووسەکە باس لە مافی کەمتوانایان وەکو مافی مرۆڤ ناکات، بەڵکو تەنیا باس لە هەندێک مافی خزمەتگوزاری و کۆمەڵایەتی بۆ کەمتوانایان دەکات. دوای چەند ساڵ باسکردن، بەداخەوە لەم کاتەدا وڵاتانی ئەندام لە نەتەوەیەکگرتووەکان لەسەر هەبوونی پەیماننامەیەک بۆ بەرگریکردن لە مافی کەمتوانایان ڕێکنەکەوتن، هەر بۆیە لە جیاتی نووسینی پەیماننامە، توانیان یاسای ستانداردی نەتەوەیەکگرتووەکان بۆ سەقامگیرکردنی مافی بەشداری و یەکسانیی کەمتوانایان بنووسن. لە دیسامبری ساڵی ١٩٩٣دا تێکستی یاسای ستاندارد لەلایەن نەتەوەیەکگرتووەکانەوە کە لە ٢٢ خاڵ پێکهاتبوو، پەسندکرا. (بڕوانە پاشکۆی ئەم پەیماننامەیە). یاسای ستاندارد پێشنیار بە دەوڵەتانی ئەندامی نەتەوەیەکگرتووەکان دەکات، کە بارودۆخێکی گونجاو بۆ کەمتوانایان دروست بکەن، بۆوەی ئەوانیش بە شێوەیەکی یەکسان بتوانن بەشداری لە چالاکیی سیاسی، کۆمەڵایەتی، ئابووری و کولتووریی کۆمەڵگەدا بکەن. ئێستا لە ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکاندا کەسێک هەیە کە بەرپرسە و چاودێری ئەو هەوڵانە دەکات، کە وڵاتانی ئەندامی ئەم ڕێکخراوەیە بۆ گونجاندنی بارودۆخی کەمتوانایان گرتوویانەتەبەر. ئەم کەسە راپۆرتی ساڵانە دەربارەی بارودۆخی کەمتوانایان بۆ نەتەوەیەکگرتووەکان دەنووسێت. هەرچۆنێک بێت یاسای ستانداردی نەتەوەیەکگرتوەکان بۆ سەقامگیرکردنی مافی بەشداری و یەکسانیی کەمتوانایان تەنیا مافی پێشنیارکردنی هەیە، بە بەراورد لەگەڵ پەیماننامەکە کە وڵاتان بە یاسایەکی نێونەتەوییەوە گرێدەدات.

یەکێک لە هۆیەکانی دژایەتیکردنی وڵاتان لە هەبوونی پەیماننامەیەکی نێونەتەوەیی کە بەرگری لە مافی کەمتوانایان وەکو مافی مرۆڤ بکات ئەوە بوو، هەندیک وڵات پێیانوا بوو کە کەمتوانایان پێویستیان بە پەیماننامەیەکی جیهانی بۆ بەرگریکردن لە مافەکانیان نییە، لەبەر ئەوەی بەیاننامەی جهانیی مافی مرۆڤ،

هەموو مرۆڤێک دەگرێتەوە، تەنانەت کەمتوانایانیش.

بەڵام ئەگەر لەسەر بنەمای بەیاننامەی جیهانیی مافی مرۆڤ سەیری هەموو ئەندامەکانی کۆمەڵگا دەکرێت، پێویستە بزانین کە مافی کەمتوانایان تا چ ڕادەیەک وەکو مافی مرۆڤ پارێزراوە، هەروەها تا چ ڕادەیەک کەمتوانایان کەڵک لەم ئازادی و مافانە وەردەگرن.

پرسی مافی مرۆڤ وەکو پەیماننامەیەکی جیهانی، مافی هەموو ئەندامێکی کۆمەڵگا دەپارێزێت، بەڵام ئایا مەسەلەی مافی مرۆڤ تا چەند مافی خەڵکی کەمتوانایانی لەخۆ گرتوە و تا چ ڕادەیەکیش مافی کەمتوانایان لەو چوارچێوەیەدا دەپارێزرێت؟ ئایا کەمتوانایانی جیهان بۆ بەدەستهێنانی مافی خۆیان دەتوانن کەڵک لە بەیاننامەی جیهانیی مافی مرۆڤ وەربگرن؟

بە پێی ڕاپۆرتێکی نەتەوەیەکگرتووەکان، لە (٨٣%) وڵاتانی جیهان بە ڕێژەی لە ٢٠-٧٥% کۆسپ لەسەر ڕێگای کەمتوانایان، کە ڕاستەوخۆ پەیوەندیان بە کێشەی مافی مرۆڤەوە هەیە، دەبینرێت. بۆ نموونە:

١ـ کەمتوانایان ناتوانن بەشداری لە دەنگداندا بکەن.
٢. کەمتوانایان ناتوانن بەشداری لە کاری سیاسیدا بکەن.
٣. کەمتوانایان مافی پێکهێنانی خێزانیان نییە.
٤. منداڵانی کەمتوانا مافی خوێندن و چوونە خوێندنگەیان نییە.

هۆیەکی تر لە دژایەتیکردنی هەبوونی پەیماننامەکە بۆ مافی کەمتوانایان ئەوە بوو، کە وڵاتانی دیکتاتۆر پێیان باش نەبوو نەتەوەیەکگرتووەکان لێکۆڵینەوە و ڕەخنەیان لەسەر پێشێلکردنی مافی کەمتوانایان وەکو مافی مرۆڤ لەگەڵدا بکات. هەر بۆیە دیکتاتۆرەکان هەبوونی پەیماننامەی مافی کەمتوانایان بە مەترسی بۆ سەر وڵاتەکانی خۆیان زانیوە.

هەندێک وڵات، وەکو وڵاتانی سکاندیناڤیا، هەروەها بەشێک لە وڵاتانی ئەورووپی و بەتایبەتی ڕێکخراوی کەمتوانایان، جەختیان لەسەر پێویستیی هەبوونی پەیماننامەیەکی جیهانی بۆ مافی کەمتوانایان دەکردەوە. ئەوان پێیانوابوو لە ناو هیچ کام لە تێکست و بەندەکانی پەیماننامەکانی جیهانیی مافی مرۆڤدا ناوی کەمتوانایان

نەهاتووە. هەروەها هەبوونی پەیماننامەی مافی مرۆڤ کە بە کەمتوانایانەوە بەند بێت، دەبێت بە هۆی ئەوەی کە پرسی کەمتوانایان وەک پرسی مافی منداڵان و پرسی مافی ژنان بەرز ڕابگیرێت و لە ڕوانگەی نێونەتەوەییەوە پلەیەکی بەرز لەخۆ بگرێت.

ناوەڕۆکی پەیماننامەکە

ناوەڕۆکی پەیماننامەکە بریتییە لە ٥٠ بەند و پرۆتۆکۆڵێکی ١٨ بەندی. مەبەستی ئەم پەیماننامەیە پەسەندکردنی هەندێک مافی نوێ بۆ کەمتوانایان نەبوو، بەڵکو پاراستنی مافی کەمتوانایانە کە پێویستە وەکو مافی مرۆڤ بە ڕێکوپێکی لەم پەیماننامە نێونەتەوەییەدا ڕوون بکرێتەوە. وەکو لە خاڵەکانی پێشەکی ئەم پەیماننامەیەدا شیکراوەتەوە، ئامانجی ئەم پەیماننامەیە ئەوەیە، کە کەسانی کەمتوانا بتوانن بەهرەمەند بن لە پاراستنی مافی مرۆڤ بە مەرجی یەکسان لەگەڵ کەسانی لەشساخدا. هەروەها لە پەیماننامەکەدا جەخت لەسەر هەندێک پرەنسیپ کراوە کە ڕێ پێشاندەرە لە شیکردنەوەی، بۆ نموونە: مافی بەشداریکردنی کەمتوانایان لە هەموو پرۆسە و بوارەکانی کۆمەڵگەدا، بایەخەکانیان، مافی بڕیاردانی چارەنووسیان، سەربەخۆییان، ڕێزگرتن لە جیاوازی نێوانیان وەکو کەسانی تر، دەرفەتی یەکسان و نەبوونی هەڵاواردن دژیان، بەرامبەری لە نێوان ژنان و پیاوانی کەمتوانا، چاکسازی و کۆمەڵگە گونجاندن بۆ کەمتوانایان و هتد.

پەیماننامەکە هیچ جۆرە پێناسەیەکی سەبارەت بە کەمتوانایی نەکردووە، بەڵام بە پێی بەندی (١) کەمتوانایی ئەم کەسانە دەگرێتەوە کە: "لەکارکەوتن یان بێهێزییەکی جەستەیی، دەروونی، زیرەکی یان هەستی درێژخایەنیان هەیە، کە لەوانەیە لە کاتی کردارە ئاسایییەکانی بژێودا تووشی چەندین ئاستەنگیان بکات و ڕێگربێت لە بەشداریی تەواو و چۆنیەتیی ئەوان لە کۆمەڵگادا، بە پێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو ئەوانی تر." ئەم شێوە باسکردنە لە کەمتوانایی لە جێگای خۆیدایە، چونکە هەموو شێوە و گرووپی کەمتوانایان دەگرێتەوە.

به پێی بەندی ٤ دەوڵەت لە ئەستۆیەتی کە بۆ بەدیهێنانی ئەو مافانە، ڕۆڵ و ئەرکی خۆی بگێڕێت. دەوڵەت نەک تەنیا خۆی پابەند دەکات بەم بەندەوە، بەڵکو نابێت دژی ئەم مافانەش کاربکات، تەنانەت دەبێت بە هەموو شێوەیەک دژی هەڵاواردنی کەسانی کەمتوانا بێت. بۆ بەدیهێنانی ئەو مافانەی کە لە پەیماننامەکەدا ڕاگەیێندراوە، دەبێت وڵاتان یاسا بەکاربهێنن و دەبێت لە هەر پرۆگرامێکدا کێشەی مرۆڤی کەمتوانا لەبەر چاو بگیرێت. لە هەمان کاتدا دەبێت ڕێکخراوی کەمتوانایان بە شێوەیەکی چالاک بەشداری لە هەموو ئەو بڕیارانەدا بکەن، کە پەیوەندی بەوانەوە هەیە. دەوڵەت دەبێت کار لەسەر پەروەردەی ئەو کەسانە بکات، کە لە بواری پەیماننامەکەدا چالاکن.

لە بەشێکی تردا، بەندەکان باس لە ماف و ئازادییەکانی مرۆڤ دەکەنەوە وەکو مافی ژیان، یەکسانی لە بەرانبەر یاسا، مافی کارکردن، مافی خوێندن، مافی تەندروستی، دەستپێڕاگەیشتن بە سیستەمی دادپەروەری، ئازادی و ئاسایشی کەسایەتی، مافی بەشداریکردن لە کۆمەڵگە و سیاسەتدا، مافی دەنگدان، هەروەها مافی پێکهێنانی ژیانی هاوبەش و هتد.

لە بەشی کۆتایی پەیماننامەکەدا، بەندەکان باس لە شێوەی کار و چاودێریکردن لە سەر ئاستی نەتەوەیی و نێونەتەوەییدا دەکەن. لە ئاستی نەتەوەییدا دەبێت وڵاتەکان یەک یان چەند دەزگای فەرمی بۆ کارکردن و وڵامدانەوەی ئەو پرسیارانەی کە لە پەیماننامەکەدا هاتوون، دابمەزرێنن. هەروەها بەندەکان باس لەوە دەکەن، کە دەوڵەتەکان دەبێت پابەندبن لە دامەزراندنی دەزگای سەربەخۆ کە ئەرکی چاودێریکردنی شێوەی کاری پەیماننامەکە بکات. هەروەها لە ئاستی نێونەتەوەییدا دەبێت کۆمیتەیەک کە لە پسپۆڕی نێونەتەوەیی پێکهاتووە دابمەزرێنن، هەر وەکو چۆن کۆمیتەی لەم چەشنە لە پەیماننامەکانی تری سەبارەت بە مافی مرۆڤ هەن.

هەروەها بە پێی بەندەکان، دەبێت وڵاتەکان ڕاپۆرت دەربارەی شێوەی کارکردن و بەڕێوەبردنی ئەرکەکانی ئەم پەیماننامەیە لەم وڵاتانەدا بۆ کۆمیتەی چاودێریکردنی نێونەتەوەیی بنێرن. هەروەها دەبێت کۆمیتە لەگەڵ وڵاتەکاندا لە دیالۆگدا بێت و بیروبۆچوونی خۆی لەسەر ڕاپۆرتەکان نیشانبدات. دەربارەی ئەو

وڵاتانەی کە پرۆتۆکۆڵی پەیماننامەکەیان واژۆ کردووە و لەگەڵ یاسای وڵاتانی خۆیاندا گونجاندوویانە، ئەوا کۆمیتە لە ڕێگای نوێنەرێکییەوە دەتوانێت سەربەخۆ لێکۆڵینەوە لەگەڵ هەر یەک لەم وڵاتانەدا بکات، لە دەمێکدا ئەگەر کۆمیتە گومانی هەبێت کە مافی کەمتوانایان بە شێوەیەکی سیستماتیکی پێشێل دەکرێت. هەروەها ئەم کۆمیتە نێونەتەوەییە بەرپرسە لە وەرگرتن و بڕیاردان لەسەر ئەو سکاڵانامانەی کە لەلایەن تاکە کەسێکەوە یان گرووپێکەوە دێت، کە پێیانوایە وڵاتەکەیان لە جێبەجێکردنی بەندەکانی پەیماننامەکەدا کەمتەرخەمە.

گرنگی و بایەخی ئەم پەیماننامەیە بۆ کوردستان

دەتوانین بڵێین ئەم پەیماننامەیە لە زۆر لایەنەوە بۆ کوردستان و کۆمەڵگەی کوردەواری گرنگە. یەکێک لە سەرەکیترین و گرنگترین پرەنسیپی پەیماننامەکە ناهەڵاواردنی کەمتوانایانە. بۆ نموونە هەموو چەشنە کەماسییەک بۆ چاکسازی و گونجاندنی کۆمەڵگە بۆ کەمتوانایان وەکو هەڵاواردن تەماشا دەکرێت.

مرۆڤی کەمتوانا مافی هەیە، بە شێوەی یەکسان لەگەل هەموو هاووڵاتییەکی تر لە کوردستان، بەشداری لە چالاکییەکانی کومەڵگەدا بکات. هەر بۆیە پرسی چاکسازی و کۆمەڵگە گونجاندن بۆ کەمتوانایان لە گەلێک لە بەندەکانی پەیماننامەکەدا جەختی لێکراوەتەوە.

داوا لە وڵاتانی پەیماننامەکە دەکرێت کە ڕێگایەکی چارەسازیانە پیادە بکەن، بۆوەی کەسانی کەمتوانا دڵنیا بکات لە دەستپێڕاگەیشتنیان بە ژینگەیەکی گونجاو وەکو هەموو هاووڵاتیانی تر بە مەبەستی بەشدارییان لە چالاکیی سیاسی، کولتووری، کۆمەڵایەتی، هەروەها دەسپێڕاگەییشتنیان بە زانیاریی هەموو کاروبار و چالاکی و خزمەتگوزاری تری فەراهەمکراو لە کۆمەڵگەدا.

مافی خوێندن و کارکردن بۆ کەمتوانایان بە پێی بەندەکانی ٢٤ و ٢٧ پارێزراوە. لە کوردستان کەمتوانایان هەم خوێندەوارییان کەمە و هەمیش بێکارییان زۆرە.

دەبێت بە پێی ئەم پەیماننامەیە نەک تەنیا کۆمەڵگە بۆ کەمتوانایان بگونجێندرێت و مافی خوێندن و کارکردنیان بۆ برەخسێنرێت، بەڵکو دەبێت کەرەسەی تایبەت بۆ کەمتوانایان تەرخان بکرێت بۆ ئەوەی ئەوانیش بە شێوەیەکی یەکسان، وەکو هەر هاووڵاتییەکی تر لە کوردستان، بتوانن بخوێنن و کاربکەن.

بەندی ٢٩ی پەیماننامەکە باس لە دڵنیاکردنی کەمتوانایان بۆ مافی بەشداریکردن لە کاروباری سیاسیدا دەکات. وڵاتەکان بەرپرسیارن لەوەی کە مرۆڤی کەمتوانا بەشداری بکات لە چالاکیی سیاسی، لە دەنگدان و خۆپاڵاوتن بەشێوەیەکی یەکسان وەکو هەموو هاووڵاتییەکی تر لە کوردستان. لە کوردستان، هەروەکو زۆربەی وڵاتانی جیهان، ڕێژەی بەشداریی کەمتوانایان لە کاروباری سیاسی وەکو دەنگدان، خۆ پاڵاوتن و بەشداریکردن لە کاری سیاسیدا زۆر زۆر کەمە. هەندێک لە هۆکارە سەرەکییەکان، کۆمەڵگە نەگونجاندن و نەبوونی زانیاریی گونجاو بۆ کەمتوانایانە، هەروەها نەبوونی زانیاریی سیاسی و کۆمەڵایەتی بە خەتی برایل یان بە دەنگ بۆ نابینایانە. بە پێی ئەم پەیماننامەیە دەبێت کەمتوانایان بە تەواوەتی دەستیان بە زانیاری ڕابگات.

پەیماننامەکە ئامرازێکی نوێیە بۆ ڕێکخراوەکانی کەمتوانایان لە جیهاندا

ڕێکخراوەکانی نێونەتەوەیی کەمتوانایان، توانیان چالاکانە و بە یەک دەنگ بەشداری لە نووسینی تێکستی پەیماننامەکەدا بکەن، کە ئەمیش بووە هۆی بەپێزکردن و بەهێزکردنی پەیماننامەکە. ئێستا ئەرکی ڕێکخراوە نەتەوەییەکانی کەمتوانایان ئەوەیە، دەوڵەتەکانی خۆیان ناچار بکەن، کە ئەم پەیماننامە و پرۆتۆکۆلە نێونەتەوەییە واژۆبکەن، هەروەها یاساکانی وڵاتەکانیان بە پێی ئەم پەیماننامەیە بگونجێنن. هەڵبەتە ئەم ئەرکە ڕێکخراوەکانی کەمتوانایانی کوردستانیش دەگرێتەوە. لە کۆتاییدا ئەرکی سەرەکی ڕێکخراوەکانی کەمتوانایان لە کوردستان ئەوەیە کە پەیماننامە

نێونەتەوەییەکە وەکو ئامرازێک بۆ گوشارهێنان بۆ سەر حکومەتی هەرێمی کوردستان/عێراق بەکار بهێنن، ئەویش بەم جۆرە:

١ـ ئەم پەیماننامەیە دەتوانێت بەکاربهێنرێت بۆ ئەوەی شەرعییەت بە داواکارییەکانی کەمتوانایان لە گشت بوارە نەتەوەیی و هەرێمی و خۆجێییەکاندا بدات و پاڵپشتیان بکات.

٢ـ ڕێکخراوەکانی کەمتوانایانی کوردستان دەتوانن کەڵک لە هەبوونی کۆمیتەی چاودێریکردن وەربگرن، کە بە پێی پرۆتۆکۆڵەکە لەسەر ئاستی نێونەتەوەیی و نەتەوەییدا دادەمەزرێندرێن. ڕێکخراوەکانی کەمتوانایانی کوردستان دەتوانن بەشدار بن لە نووسینی ئەو ڕاپۆرتانەی، کە عێراق/هەرێمی کوردستان دەبێت بیدات بە کۆمیتەی چاودێریکردنی نێونەتەوەیی سەبارەت بە بارودۆخی ژیانی کەمتوانایان و ئەو هەنگاوانەی کە لە عێراق/کوردستان بەپێی پەیماننامەکە هاویشتراون. ڕێکخراوەکانی کەمتوانایانی کوردستان، هەروەکو هی تری عێراقی و جیهانی، دەتوانن لە چەمکی "ناوی بنێ و شەرمەزاری بکە" " name and shame" کەڵک وەرگرن بە جۆرێک کە ڕاپۆرتی سەربەخۆ بۆ کۆمیتەی چاودێریکردنی نێونەتەوەیی لەسەر بارودۆخی ژیانی کەمتوانایان لە کوردستان/عێراق بنێرن. ئەم گوشارهێنانە وا دەکات کە هیچ حکوومەتێک پێی باش نەبێت وڵاتەکەی لە گۆڕەپانی سیاسەتی نێودەوڵەتیدا تاوانبار بکرێت، بەوەی کە دژی پەیماننامەیەکی نێونەتەوەیی هەڵسووکەوتی کردووە. لەبەر ئەوەی دەبێت هەموو وڵاتێک لە بەرامبەر کۆمیتەی چاودێریکردنی نێونەتەوەیی لە ئاست هەر کەموکوڕییەکدا بە پێی پەیماننامەکە وەڵامی هەبێت.

ئەگەر حکومەتی هەرێمی کوردستان یان عێراق پرۆتۆکۆڵەکە واژۆ بکات و یاساکانی بەپێی ئەم پرۆتۆکۆلە بگونجێنێت، دەبێت کۆمیتەی نێونەتەوەیی چاودێریکردن بەرپرس بن لە وەرگرتنی سکاڵانامە لە لایەن تاکە کەس یان گروپێک کە پێیانوایە وڵاتەکەیان بەرامبەر ئەو داوایانەی کە لە پەیماننامەکەدا هاتوون، کەمتەرخەمی نواندوە. هەر بۆیە کەمتوانایانی کوردستان و عیراق چ وەکو تاکە کەس،

چ وەکو گروپ یان ڕێکخراوە، دەتوانن سکاڵای خۆیان سەبارەت بە کەمتەرخەمیی حکومەتی هەرێمی کوردستان یان عێراق بە کۆمیتەی نێونەتەوەیی چاودێریکردن بگەیەنن. لەبەر ئەوە، بە دیتنی من، ئەم پەیماننامە و پرۆتۆکۆڵە باشترین کەرەسەی یاسایین بۆ کەمتوانایان، چ وەکو تاک یان ڕێکخراو چ لە کوردستان بێت یان لە عێراق بۆ فشار خستنە سەر حکومەتەکانیان لە بۆ چاکسازیی کۆمەڵگە بۆ ئەوەی کەمتوانایان بتوانن بە شێوەیەکی یەکسان وەکو هەر هاووڵاتییەک لە چالاکیی سیاسی، کولتووری، ئابووری، کۆمەڵایەتی و پیشەییدا بەشدار بن.

فەرهادی جهانمیهەن

سەرۆکی ناوەندی کەمئەندامانی کورد لە سوید.

پەیماننامەی نێونەتەوەیی دەربارەی مافی کەسانی کەمتوانا

لە ١٣ دیسەمبەری ٢٠٠٦ وەرگیراوە و ئامادەکراوە بۆ واژۆکردن، پەسەندکردن، هەروەها پاپەندبوون و لە ٣-٥-٢٠٠٨ وە بە پێی بەندی ٤٥ (١) بەکارادەکرێت

پێشەکی

وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە

a. دووپاتی ئەو پرەنسیپانە دەکەنەوە کە لە دەستوری ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکاندا هاتووە؛ کە باوەڕ دەهێنێت بە ڕێز و بەهای شکۆمەندانەی هەموو ئەوانەی کە سەر بە ڕەچەڵەکی مرۆڤایەتین، هەروەها لە مافی یەکسان و چەسپیوی ئەمان وەکو بەردی بناغە بۆ ئازادی، دادپەروەری و ئاشتی لە جیهاندا،

b. ئاگادارن کە نەتەوەیەکگرتووەکان، لە بەیاننامەی جهانیی مرۆڤ و لە پەیماننامە نێونەتەوەیییەکاندا سەبارەت بە مافەکانی مرۆڤ، بانگەشە و ڕێککەوتنی کردووە کە هەر تاکە مرۆڤێک، بەبێ هیچ جۆرە جیاوازییەک، شایستەی هەموو ئەو ماف و ئازادی-یانە هەیە کە لەم بەیاننامە و پەیماننامانەدا هاتووون،

c. دووپاتیدەکەنەوە کە ماف و ئازادییە بنەڕەتییەکان جهانیین، کەرت نەکراون و ناوەڕۆکەکانیان وابەستە- و گرێدراوی یەکترن، هەروەها دووپاتیدەکەنەوە کە کەسانی کەمتوانا پێویستە و دەبێت بەبێ هەڵاواردن لە ئەم خاڵانە کەڵک وەربگرن،

d. ئاماژە دەدەن بە پەیماننامەی نێونەتەوەیی دەربارەی مافە ئابوری، کۆمەڵایەتی و کولتوورییەکان، پەیماننامەی نێونەتەوەیی دەربارەی مافە مەدەنی و ڕامیارییەکان، پەیماننامەی نێونەتەوەیی دەربارەی بنبڕکردنی هەموو جۆرەکانی هەڵاواردنی نەژادی، پەیماننامەی نێونەتەوەیی دەربارەی بنبڕکردنی هەموو جۆرەکانی هەڵاواردن دژ بە ئافرەتان، پەیماننامەی نێونەتەوەیی دژی ئەشکەنجە و هەر مامڵەکردن یان سزادانێکی تری دڵڕەقانە، نامرۆڤانە و بێڕێزانە، پەیماننامەی نێونەتەوەیی دەربارەی مافی منداڵان، هەروەها پەیماننامەی نێونەتەوەیی دەربارەی پارێزگاریکردنی هەموو کرێکارە کۆچبەرەکان و مافی پارێزگاریکردنی خێزانەکانیان،

e. ئاگادارن کە دەستەواژەی "کەمتوانایی" لە بواری گەشەسەندن دایە و دەچێتە چوارچێوەی هاریکاری نێوان ئەو مرۆڤانەی کە ئەندامێکی (یان زیاتری) لەشیان لە کار کەوتووە یان دروست کارناکات لەگەڵ ئەو ڕێگرییانەی کە لە پێشیاندا هەن، لەبەر هۆکاری بۆچوونی و ژینگەییەوە کە کاریگەریان بەسەر بەشداری تەواو و دروستی ئەم مرۆڤانەوە لە کۆمەڵگەدا هەیە، بەپێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو ئەوانی تر،

f. ئاگادارن لە گرنگی ئەو پرەنسیپانە و هێڵە ئاراستەکراوانە کە لە بەرنامەی بەکاراکردنی جیهانی بۆ ئەو کەسانەی کە کەمتوانان هاتووە، هەروەها ئاگادارن لە ڕێساکانی ستانداردی نەتەوە یەکگرتووەکان لەوەی کە مرۆڤانی کەمتوانا دڵنیا بکاتەوە بۆ بەشداریی یەکسانی ئەوان بۆ کاریگەرییان لە پشتگیریکردن، داڕشتن، هەڵسەنگاندنی هێڵە ئاراستەکراوەکان، پلان، بەرنامە و کردەوەکان لە ئاستەکانی نەتەوەیی و هەرێمی و نێونەتەوەییدا، ئەمیش بۆ ئەوەی پتر درەفت بۆ مرۆڤانی کەمتوانا بهێنرێتە یەکسانکردن،

g. دووپاتی گرنگی ئەو پرسانە دەکەنەوە کە بە کەمتواناییەوە گرێدراون، ئەمیش وەکو بەشێکی تێکەڵاو لە ستراتیژی گونجاو بۆ گەشەکردنێکی جێگیر،

h. ئاگادارن لەوەی کە هەڵاواردنی کەسێک بەهۆی کەمتواناییەوە سوکایەتیپێکردنە بە بەها و شکۆمەندایەتی مرۆڤەوە،

i. ئاگادارن لە فرەلایەنی ئەو مرۆڤانەی کە کەمتوانان،

j. ئاگادارن لە پێویستیی پشتگیریکردن و پارێزگاریکردنی مافی مرۆیی کەسانی کەمتوانا، ئەم خاڵە ئەو کەسانەش دەگرێتەوە کە یارمەتی زۆر بەربڵاویان پێویستە،

k. نیگەرانن کە کەسە کەمتواناکان، سەرەڕای هەموو جۆرەکانی ئامێر و هەوڵەکان، بە بەراورد لەگەڵ کەسانی تر، بەردەوام لە بەشداریکردنی پرسەکانی کۆمەڵگەدا ڕێگرییان لێدەکرێت، و بەردەوام مافەکانی مرۆڤایەتییان لە هەموو بەشەکانی جیهاندا پێشێلدەکرێت،

l. ئاگادارن لە گرنگی هاوکاری نێونەتەوەیی بۆ باشترکردنی دۆخی ژیانی کەسانی کەمتوانا لە هەموو وڵاتەکاندا، بەتایبەتی وڵاتە تازە پێگەیشتووەکان،

m. ئاگادارن لە گرنگی ئەو یارمەتی و بەشدارە بایەخدارەی کە کەسانی کەمتوانا هەیانە، لە پێناوی خۆشگوزەرانی و فرەلایەنی لە کۆمەڵگەکانیاندا، هەروەها لە پشتگیریکردنی کەسانی کەمتوانا بۆ تەواو کەڵک وەرگرتن لە مافەکانی مرۆیی و ئازادییە بنەڕەتییەکانیان، هەروەها ئاگادارن کە بەشداری تەواوی ئەوان دەبێت بە هۆکاری هێنانەدی هەستێکی بەهێزتر بۆ یەکتری و پێشکەوتنێکی پرواتا لە گەشەسەندنی مرۆڤایەتی، جڤاکی، ئابووریی کۆمەڵگە و بنبڕکردنی هەژاری،

n. ئاگادارن لە گرنگی مافی بڕیاردانی خودی و سەربەخۆیانەی کەسانی کەمتوانا، ئەمەش ئازادیی لە کردنی هەڵبژاردنی خودی (کردنی شتێک بە ویست و ئارەزوی خۆت) دەگرێتەوە،

o. وا تەماشادەکەن کە دەبێت درەفت بۆ کەسانی کەمتوانا بڕەخسێنرێت بۆ ئەوەی چالاکانە ڕۆڵ لە دەرکردنی بڕیار دەربارەی بەرنامە و بابەتە ئاراستەکراوەکان ببینن، ئەمەش ئەوانەی کە پەیوەندی ڕاستەخۆی بە خۆیانەوە هەیە دەگرێتەوە،

p. نیگەرانن لەو ڕەوشە گرانەی کە تووشی کەسانی کەمتوانا دەبێتەوە، ئەویش لە ڕووبەڕووبوونەوەیان بۆ گەلێک لایەنی یان جۆری ئاڵۆزی هەڵاواردکردن لەبەر هۆی نەژادی، ڕەنگی موو، ڕەگەز، زمان، ئایین، ڕامیاری یان هەر بەهانەیەکی تری نەتەوەیی، ئێتنیکی، ڕەچەڵەکی یان باکگراوندی جڤاکی، سامان، ڕەسەنایەتی، تەمەن یان هەر پێگەیەکی تر،

q. ئاگادارن کە ئافرەتانی کەمتوانا زیاتر لە ژێر مەترسی گەورەتری توندوتیژی و ئازاردان و برینداربوون یان سووکایەتی و بێخزمەتی یان پشتگوێ خستنی تەندروستی و بەدڕەفتاری یان سوودلێوەرگرتن لە ماڵ و دەرەوەی ماڵدان،

r. دان بەوە دادەنێن کە منداڵانی کەمتوانا دەبێت تەواو سوودمەند بن لە هەموو مافەکانی مرۆیی و ئازادییە بنەڕەتییەکان، ئەویش لەسەر هەمان بنەمای

یەکسان وەکو هەموو منداڵانی تر، هەروەها پابەندبوون بە مافەکانی منداڵان دەهێنێتە یادی وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکەوە،

s. جەخت دەکەنەوە لە پێویستیی کاراکردنی ڕوانگەی هاوئاستی (بەرامبەری نێوان پیاو و ئافرەت) لە هەموو کۆششەکاندا، ئەمیش بۆ پشتگیریکردنی تەواوی سوودوەرگرتن لە مافەکانی مرۆیی و ئازادییەکانی بنەڕەتیی بۆ کەسانی کەمتوانا،

t. ڕۆشنایی دەخەنەسەر ئەو ڕەوشەی کە ژمارەیەکی زۆر لە کەسانی کەمتوانا لە باری هەژاریدا دەژین و لەم نیگایەوە لە گرنگی دەستنیشانکردنی کاریگەری خراپی هەژاری بەسەر کەسانی کەمتواناوە ئاگادارن،

u. ئەوە دەهێننە یاد کە ڕەوشی پەیوەندار بە ئاشتی و ئاسایش لەسەر ڕێزگرتنی تەواو بۆ مەبەست و پرەنسیپە دەستوورییەکانی نەتەوەیەکگرتووەکان دامەزراوە و تێبینی جێبەجێکردنەکانی مافەکانی مرۆڤ لە بۆ پارێزگاریکردنی تەواوی مرۆڤانی کەمتوانا کردەنییە و بواری پشتگوێ خستن هەڵناگرێت، بە تایبەتی لە کاتی شەڕی چەکداری و داگیرکاری بیانیدا،

v. ئاگادارن لە گرنگیی دەسپێڕاگەییشتنی کەسانی کەمتوانا بۆ ژینگەیەکی فیزیکی، جڤاکی، ئابووری، کولتووری، هەروەها بۆ تەندروستی، بەتەنگەوەهاتن، خوێندن، زانیاری و پەیوەندیکردن بە مەبەستی تەواو سوودمەندبوونی ئەوان لە هەموو مافەکانی مرۆڤایەتی و ئازادییە بنەڕەتییەکاندا،

w. تێبینی دەکەن کە ئەو مرۆڤە تاکە، کە لێپرسراوە بەرامبەر کەسانی تر و ئەو کۆمەڵگەیەی کە ئەو ئەندامە تیایدا، لێپرسراوە هەوڵی پشتگیریکردن و چاودێریکردنی ئەو مافانەی کە لە بەیاننامەی جهانیی مرۆڤ و پەیماننامەکەکەی نێونەتەوەیی دەربارەی مافەکانی مەدەنی و ڕامیاری، هەروەها پەیماننامەی نێونەتەوەیی دەربارەی مافە ئابوری، جڤاکی و کولتووری دانی پێداهێنراوە، بدات،

x. دان بەوە دادەنێن کە خێزان یەکەی بنەڕەتی و سروشتیی کۆمەڵگەیە، هەر بۆیە خێزان مافی پارێزگاریکردنی لە لایەن کۆمەڵ و حکومەتەوە هەیە، لەم

گۆشەنیگایەوە دەبێت کەسانی کەمتوانا و ئەندامەکانی خێزانیان پێویستییەکانی پارێزگاری لێکردن و پشتیوانی لێکردنیان پێبدرێت، بۆوەی بتوانن بەشداری و سوودی تەواو و یەکسان لەو مافانەی کە بۆ کەسانی کەمتوانا فەراهەمکراوە وەربگرن،

y. دان بەوە دادەنێن کە پەیماننامەکەکەیەکی نێونەتەوەیی بەرین و تێکەڵ سەبارەت بە پشتگیریکردن و پارێزگاریکردنی ماف و بەهاکانی کەسانی کەمتوانا، دەبێتە هۆکاری پێدانی یارمەتییەکی پڕواتا بۆ کەمکردنەوەی نەهامەتییەکانی کۆمەڵایەتییان و پشتگیریکردنێکیشە بۆ بەشداری ئەوان لە هەموو بواری شارستانی، رامیاری، ئابووری، جڤاکی و کولتووریدا بە گوێرەی هەمان هەل و دەرفەتی یەکسان، لە هەردوو وڵاتە تازە پێگەیشتوو و پێشکەوتووەکاندا،

لەسەر ئەم خاڵانەی خوارەوە رێکدەکەون.

بەندی ١ . مەبەست

مەبەستی ئەم پەیماننامەیە، پشتیوانیکردن، پارێزگاریکردن و دڵنیاکردنەوەی هەموو مرۆڤانی کەمتوانایە کە کەڵک لە هەمان و تەواوی گشت مافەکانی مرۆڤایەتی و ئازادییە بنەڕەتییەکان وەربگرن، هەروەها پشتگیریکردنی رێزیشە بۆ خەسڵەتە تایبەتمەندییەکانی کەسانی کەمتواناوە.

کەسانی کەمتوانا ئەوانە دەگرێتەوە کە لەکارکەوتنێکی یان بێهێزییەکی جەستەیی، دەروونی، زیرەکی یان هەستی درێژخایەنیان هەیە و لەوانەیە لە دەمی کردارەکانی ئاسایی بژێویدا تووشی چەندین ئاستەنگیان بکات و رێگربێت لە بەشداری تەواو و چوستی ئەوان لە کۆمەڵگەدا، بەپێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو ئەوانی تر.

بەندی ٢ پێناسەکان

بۆ مەبەستەکانی ئەم پەیماننامەیە:

"پەیوەندیکردن" ئەمانە دەگرێتەوە، زمان، تێکستی دیار، خاڵنووسین "برەیل"، پەیوەندیی دەستلێدان، چاپی گەورە، دەسپێڕاگەییشتن بە مێدیای فرەلایەنە، ئەمە

جگە لە هەبوونی جۆری پەیوەندی تر وەکو نووسراوە، دەنگ، زمانی سادە، تێکستی خوێندراو و گفتوگۆیانە، هەروەها دەسپێڕاگەییشتن بە زانیاری و تەکنەلۆژیای پەیوەندی Technology Information and Communication .

"زمان" زمانی قسە، هێما و هەر جۆرە فۆرمێکی تری ناقسەکردن دەگرێتەوە.

"هەڵاواردن لەسەر بنچینەی کەمتوانایی" واتای هەموو جیاکردنەوە و بەدەرخستن و سنووردارکردنێک بە بیانووی کەمتواناییەوە دەگەیەنێت، کە مەبەستی یان کاریگەری هەیە لەسەر تەسککردنی یان بە هیچکردنی دانپێهێنان یان کەڵک وەرگرتن یان پراکتیزەکردن بەپێی هەمان مەرج وەکو ئەوانی تر لە هەموو بوارەکانی مافەکانی مرۆیی و ئازادییە بنەڕەتی، جڤاکی، کولتووری و شارستانییەکان و هی تر. ئەمە واتای هەموو جۆرە هەڵاواردکردنێک دەگەیەنێت، لەوانە پەسەندنەکردنی گونجاندنی دروست.

"گونجاندنی دروست" بە واتای گۆڕانکاری و گونجاندنی پێویست دێت بۆ ئەوەی کەسانی کەمتوانا لە سوودمەندبوونیان و مەشقکردنیان لە هەموو مافەکانی مرۆڤایەتی و ئازادییە بنەڕەتییەکاندا، لەسەر هەمان بنەمای یەکسان وەکو کەسانی تر، دڵنیا بکاتەوە. ئەمە بە واتای ئاستەنگترکردنی بارێکی نابەرامبەر نایەت کە پێویست بکات لە بابەتێکی تایبەتدا.

"دیزاینی جهانی" واتای بەدیزاینکردنی ئەو بەرهەم، ژینگە، بەرنامانە و خزمەتکردنانە دێت، کە بتوانرێت بە شێوەیەکی بەرفراوان لە لایەن هەموانەوە بێتە بەکارهێنان، بەبێ پێویستیی بە گونجاندن یان بەدیزاینکردنی تایبەت. "دیزاینی جهانی" نابێت کەرەستەی یارمەتیدەر بۆ کەسانی کەمتوانا، لەو شوێنەی کە پێویست بکات، فەرامۆش بکات.

بەندی ٣. پرەنسیپە گشتییەکان

پرەنسیپەکانی ئەم پەیماننامەیە ئەمانەن:

a. رێزدانان بۆ خەسڵەتە شکۆمەندانە و ئازادیی تاکە کەسی، کە ئەمیش ئازادی لە بەڕێوەبردنی هەڵبژاردنی خودی و سەربەخۆیی لە بڕیاردان دەگرێتەوە،

b. نا-هەڵاواردکردن،

c. بەشداری و گرتنەخۆی تەواو و کردەنی لە کۆمەڵگەدا،

d. ڕێزدانان بۆ جیاوازییەکان و پەسەندکردنی کەسانی کەمتوانا وەکو بەشێکی فرەلایەنی مرۆڤی و مرۆڤایەتی،

e. دەرفەتی پێدراو وەکو یەک،

f. دەسپێڕاگەییشتن،

g. هاوئاستی لە نێوان پیاو و ئافرەت،

h. ڕێز لە گەشەکردنی بەردەوامی توانای منداڵانی کەمتوانا و ڕێز بۆ مافی منداڵانی کەمتوانا لە پاراستنی پێناسەی خۆیاندا.

بەندی ٤ . پابەندبوونە گشتییەکان

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامە پابەنددەبن کە هەموو مافەکانی مرۆڤایەتی و ئازادییە بنەڕەتییەکانی گشت کەسانی کەمتوانا دڵینا بکەن و بە تەواوی گەشەی پێبدەن بەبێ هیچ جۆرە هەڵاواردنێک بە بیانووی کەمتواناییەوە. لە ئەم بوارەدا ئەم وڵاتانە پابەندی ئەمانە دەبن:

a. گرتنەبەری هەموو پێوەرێکی گونجاو، لەوانە یاسایی، ڕێڤەبەری و هی تر بۆ جێبەجێکردنی هەموو ئەو مافانەی کە لەم پەیماننامەیەدا دانی پێداهێنراوە،

b. گرتنەبەری هەموو پێوەرێکی گونجاو، ئەمیش بەیاساییکردن، گۆڕین یان لابردنی یاسا، بڕیار، داب و نەریت کە هەڵاواردەکارە دژ بە کەسانی کەمتوانا، دەگرێتەوە،

c. ڕەچاوکردنی پارێزگاری و پشتگیریکردنی مافەکانی مرۆڤایەتیی کەسانی کەمتوانا لە هەموو بەرنامە و ئاراستەکاندا،

d. خۆپاریزی لە هەر مامڵەکردنێک یان ئاکارێک کە لەگەڵ ئەم پەیماننامەیەدا یەکناگرێتەوە، هەروەها لە دڵنیاکردنەوەی بەڕێوبەرایەتی و دەزگا فەرمییەکان لە هەڵسوکەوتکردنیاندا بەپێی ئەم پەیماننامەیە،

e. گرتنەبەری هەموو پێوەرێکی گونجاو بۆ نەهێشتنی هەڵاواردن لە لایەن هەر کەس و دەزگا و کۆمپانیایەکەوە بە بیانووی کەمتواناییەوە،

f. بەجێبەجێگەیاندن یان پشتیوانیکردنی توێژینەوە و پێشخستنی ئەو شمەک، خزمەتگوزاری، کەرەستە و یەدەکانە کە دیزاینی جهانییان هەیە بە پێی پێناسەی بەندی ٢ی ئەم پەیماننامەیە، کە دەبێت کەمترین ئەگەرەکانی گونجاندن و کەمترین نرخ بگرێتەخۆ، بۆ ئەوەی بەرامبەر داواکارییەکانی تایبەتی کەسانی کەمتوانا بوەستێت، هەروەها بۆ پشتیوانیکردنی کەسانی کەمتوانا بۆ دەسپیڕاگەییشتن و بەکارهێنان، هەروەها بۆ بەگوڕخستنی دیزاینی جهانی لە پێشخستنی ستانداردەکان و هێڵە ئاماژەپێکراوەکان،

g. ڕەزامەندی یان پشتیوانیکردنی توێژینەوە و پێشخستن و پشتگیریکردنی دەسترەسی و بەکارهێنانی تەکنەلۆژیی نوێ، لەوانە زانیاری و تەکنەلۆژیی پەیوەندی و کەرەستە و تەکنولۆژیای یارمەتیدەر کە گونجاوە بۆ کەسانی کەمتوانا، هەڵبەتە نرخی کڕینی ئەم تەکنەلۆژییە دەبێت لەبەرچاو بگیرێت،

h. پێشکەشکردنی زانیاریی فەراهەمبوو دەربارەی کەرەستە و تەکنەلۆژیی یارمەتیدەر، ئەمەش تەکنەلۆژیی نوێ و هەموو جۆرە پشتیوانیکردن و خزمەت و هاریکارییەک بەو کەسانەی کە کەمتوانان دەگرێتەوە،

i. پشتیوانیکردن بۆ مەشقکردن، دەربارەی ئەو مافانەی کە لەم پەیماننامەیەدا دانپێداهێنراوە، بۆ ئەو پسپۆڕ و ستافانەی کە لەگەڵ کەسانی کەمتوانادا کاردەکەن، ئەمیش بۆ ئەوەی ئەوان باشتر بتوانن ئەو خزمەت و پشتیوانییە پێشکەش بکەن کە لەم پەیماننامەیەدا بانگەشەی بۆ کراوە.

٢. بە ئاماژەدان بە مافە ئابووری، کۆمەڵایەتی و کولتوورییەکان، هەموو وڵاتێکی بەشداربووی ئەم پەیماننامەیە خۆی پابەنددەکات، کە هەنگاو بنێت و بە زۆرترین شێوە کەڵک لەو سەرچاوە فەراهەمکراوانە وەربگرێت، لەوێدا کە پێویست بکات، لە چوارچێوەی هاریکاری نێونەتەوەیی، بۆ ئەوەی ئەم مافانە بەرە بەرە بە تەواوی بکەونە بواری جێبەجێکردن و دڵنیابوونەوە، بەبێ پێشداوەری سەبارەت

بەم پابەندبوونانە کە بێ چەندوچوون لەبارە، بە پێی یاسا نێونەتەوەییەکانەوە.

٣. بۆ گەڵاڵەکردن و ڕاپەڕاندنی یاسادانان و هێڵە ئاراستەکراوەکانی جێبەجێکردنی ئەم پەیماننامەیە و لە هەندێک پرۆسەی بڕیار-دەرکردنی تریشدا سەبارەت بەو پرسانەی کە بەندن بە کەسانی کەمتواناوە، دەکرێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە لە نزیکەوە و چالاکانەتر لەگەڵ کەسانی کەمتوانادا ڕاوێژبکەن، ئەمەش منداڵانی کەمتوانا دەگرێتەوە، ئەویش لە ڕێگەی ئەو ڕێکخراوانەی کە نوێنەرایەتی ئەوان دەکەن،

٤. نابێت هیچ لەم پەیماننامەیە هۆکاری نەرێنیانەی هەبێت بۆ سەر ئەو ڕێسایانەی کە باشترن لە هێنانەدی ئەو مافانەی کە پەیوەستن بە کەسانی کەمتوانا و کە لەوانەیە بچێتە نێو یاسا دەرپەڕێنراوەکانی وڵاتێک یان یاسا نێونەتەوەییەکان، کە ئەم وڵاتە پێی پابەندە. نابێت هیچ کەمکردنەوەیەک یان لابردنێک ئەنجامبدرێت لەو مافە مرۆڤایەتییانە یان ئازادییە بنەڕەتییانەی کە دانی پێداهێنراوە یان برەوی هەیە، بەپێی یاسا، پەیماننامەکە، ڕێسا، داب و نەرێت، لە وڵاتێکی بەشداربووی ئەم پەیماننامەیە بە بیانووی ئەوەی ئەم پەیماننامەیە دان بەو مافانە یان ئازادییانە ناهێنێت یان کەمتر دانیان پێدا دەهێنێت.

٥. ڕێساکانی نێو ئەم پەیماننامەیە دەبێت هەموو بەشەکانی وڵاتە فیدراڵییەکان بگرێتەوە بەبێ سنووردارکردن یان ئاوارتەکردن.

بەندی ٥ . یەکسانی و نا-هەڵاواردن

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دان بەوە دادەنێن کە گشت مرۆڤەکان بەرامبەرن و بەپێی یاسا یەکسانن و گشتیان بەبێ هیچ هەڵاواردنێک یەکسانن لەو قازانج و پارێزگاریکردنانەی کە لە یاسادا هاتوون.

٢. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکەکە دەبێت هەموو جۆرە هەڵاواردکردنێک بە بیانووی کەمتواناییەوە قەدەغەبکەن و گەرانتی کەسانی کەمتوانا بدەن لە هەبوونی پارێزگاریکردنێکی یاسایی یەکسان و کاریگەر دژی هەر جۆرە هەڵاواردنێک.

٣. بە مەبەستی پێشڤەچوونی یەکسانی و نەهێشتنی هەڵاواردن، دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە هەموو جۆرە هەنگاوێکی گونجاو بۆ دڵنیابوون لە فەراهەمکردنی یارمەتیی گونجاو بگرنەبەر.

٤. هەنگاوی تایبەت کە پێویستە بۆ خێراکردنی یان هێنانەدی یەکسانی کردەنی بۆ کەسانی کەمتوانا ناکرێت، بەپێی ئەم پەیماننامەیە، وەکو هەڵاواردن سەیر بکرێت.

بەندی ٦ . ئافرەتانی کەمتوانا

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە ئاگادارن کە ژنان و کچانی کەمتوانا گیرۆدەی هەڵاواردنی فرەلایەنەن، بۆیە دەبێت هەموو هەنگاوێک بگرێتەبەر لە دڵنیاکردنەوەی ئەوان بۆ سوودمەندبوونیان لە هەمان و تەواوی مافەکانی مرۆڤایەتی و ئازادییە بنەڕەتییەکان.

٢. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەیە دەبێت هەموو هەنگاوێکی پێویست بگرنەبەر بۆ دڵنیابوون لەوەی کە ئافرەتان بەتەواوی پێش بکەون و گەشەبکەن و توانایان باشتر بکەن، ئەویش بە مەبەستی گەرانتیکردن لەوەی کە ئەوان بتوانن مەشق و قازانج لەو مافە مرۆڤایەتی و ئازادییە بنەڕەتییانە وەربگرن، کە لەم پەیماننامەکەکەیەدا هاتووە.

بەندی ٧ . منداڵانی کەمتوانا

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت هەموو پێوەرێکی پێویست بگرنەبەر بۆ دڵنیابوون لەوەی کە منداڵانی کەمتوانا بەتەواوی، وەکو منداڵانی تر، لە گشت مافەکانی مرۆڤایەتی و ئازادییە بنەڕەتییەکان، بەگوێرەی هەمان بنەمای یەکسان سوودمەندن.

٢. لە هەموو ئەو هەنگاوە کردەنییانەی کە پەیوەستە بە منداڵانی کەمتواناوە، دەبێت بەر لە هەموو شتێکی تر بەرژەوەندیی منداڵان لەبەرچاو بگیرێت.

٣. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامە دەبێت دڵنیایی بدەن کە منداڵانی کەمتوانا مافیان هەیە ئازادانە بۆچوونی خۆیان دەربارەی ئەو بابەتانەی کە پەیوەستە بە خۆیان دەرببڕن،

بۆچوونەکانی ئەم منداڵانە دەبێت بەپێی تەمەن و پێگەیشتنیان لەبەرچاو بگیرێت، بەپێی هەمان بنەمای یەکسان لەگەڵ منداڵانی تر، هەروەها بە مەبەستی بەدیهێنانی ئەم مافانە، دەبێت یارمەتی گونجاو بەپێی تەمەن بە منداڵانی کەمتوانا پێشکەش بکرێت.

بەندی ٨. هۆشیارکردن

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە پابەندن بە هەنگاونانی یەکسەری، کاریگەر و گونجاو:

a. بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاری کۆمەڵ، لەوانە ئاستی خێزان و بۆ پتەوکردنی ڕێزلێنانی زیاتر بۆ ماف و بەهاکانی کەسانی کەمتوانا.

b. بۆ دژایەتیکردنی تێگەییشتنی نادروست "stereotypes"، قسەی نابەجێ و نەریتی ئازاردەرانە دژ بە کەسانی کەمتوانا، لەوانەی کە لەسەر بنچینەی ڕەگەز و تەمەن لە هەموو بوارەکانی ژیاندا بونیادانراوە، هەروەها:

c. بۆ بەرزکردنەوەی هۆشیاری و بەشداریی کەسانی کەمتوانا.

٢. هەنگاوەکانی پێکانی ئەم مەبەستانە ئەمانەی خوارەوەن:

a. دەستپێکردن و بەردەوامیی بانگەشەی کاریگەر بۆ بەرزکردنی ئاستی هۆشیاریی گشتی بەهۆی:

- موتوربەکردنی ڕوانگەی ڕێزگرتن لە مافەکانی کەسانی کەمتواناوە،
- پشتیوانیکردنی ڕوانگەیەکی ئەرێنیانە و هۆشیاربوونێکی جڤاکیانەی بەرزتر بە ئاراستەی کەسانی کەمتوانا،
- پشتیوانیکردن بۆ دان پێدانان بە زیرەکی، گورجوگۆڵی و توانای کەسانی کەمتوانا و بەشداری ئەوان لە مەیدانی کار و بازاڕی کاردا.

b. هاندانی بۆچوونی ڕێزلێگرتووانە بۆ مافی کەسانی کەمتوانا لە گشت ئاستەکانی سیستەمی خوێندن، لەوانە منداڵان لە سەرەتای تەمەنیانەوە،

c. هاندانی مێدیاکان بۆ ئەوە تا کەسانی کەمتوانا بە شێوەیەک نیشانبدەن کە

شایستەی مەبەستەکانی ئەم پەیماننامەکەیە بێت،

d. پشتیوانیکردنی بەرنامەی ڕاهێنان-هۆشیاریکردن دەربارەی کەسانی کەمتوانا و مافی کەسانی کەمتوانا.

بەندی ٩ . فەراهەمبوون/دەسپێڕاگەییشتن

١. بۆ ئەوەی لە ڕووی کردەنییەوە کەسانی کەمتوانا بتوانن سەربەخۆ بژین و بە تەواوی بەشداری لە هەموو بوارەکانی ژیاندا بکەن، دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە هەنگاوی گونجاو بۆ دڵنیاکردنی کەسانی کەمتوانا بگرنەبەر، کە ئەوان لەسەر هەمان بنەمای یەکسان وەکو کەسانی تر، دەستیان بە ژینگەی فیزیکی، ئامێرەکانی گواستنەوە، زانیاری و پەیوەندی ڕابگات، لەوانە سیستەم و تەکنەلۆژیی زانیاری و پەیوەندی IT، هەروەها دامەزراوە و خزمەتی تر کە لە شار و گوندەکاندا پێشکەش بە خەڵک دەکرێن. ئەم هەنگاوانە، کە دەبێت ڕێگرەکان، ئاستەنگەکان پێناسە بکات، لایان ببات و بیانگۆڕێت بۆ دەسپێڕاگەییشتن، تا ڕادەیەک دەکرێت لەم خاڵانەدا کۆ بکرێنەوە:

a. باڵەخانە و ڕێگا و ئامێرەکانی گواستنەوە و ئەوانی تر کە لە ناو و دەرەوەی دامەزراوەکان، لەوانە خوێندنگاکان، ماڵەکان، بنکە تەندروستییەکان و شوێنەکانی کارکردن بەکار دەهێندرێن،

b. زانیاری و پەیوەندی و خزمەتگوزاری تر، لەوانە خزمەتی ئەلکترۆنی و خزمەتی بەتەنگەوەهاتن "emergency".

٢. هەروەها وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت هەنگاوی گونجاو بنێن بۆ:

a. پێشخستن و ناساندن و چاودێریکردنی جێبەجێکردنی کەمترین هێڵە ئاراستەکراوەکانی فەراهەمبوونی دامەزراوەیی و خزمەتگوزاری کە هەیە یان بە دانیشتوان پێشکەشدەکرێت،

b. دڵنیابوون لە ئەو یەکە تایبەتمەندانە کە کەرەستە و خزمەتگوزاری پێشکەش بە تێکڕای دانیشتوان دەکەن، کە دەبێت ڕەچاوی هەموو ڕوانگەکانی فەراهەمبوون بۆ کەسانی کەمتوانا بکەن،

c. پێشکەشکردنی کۆرسی خوێندن لەسەر بابەتەکانی فەراهەمبوون کە پەیوەستن بە کەسانی کەمتواناوە،

d. فەراهەمکردنی هێما لە جۆری خاڵنووسین Braille و فۆڕمی تر کە بۆ خوێندن و تێگەییشتن لە باڵەخانە و دامەزراوە فەرمییەکاندا ئاسان بێت،

e. پێشکەشکردنی خزمەتی ژیانی و یارمەتیدەری کەسیەتی، لەوانە دەلیل و پیشەوەر لە جۆری خوێنەر و وەرگێڕی زمانی هێمادا، بۆ ئاسانکردنی فەراهەمبوون لە باڵەخانە و دامەزراوە فەرمییەکاندا،

f. هاندانی جۆری تر لە یارمەتی و پاڵپشتیکردنی گونجاو بۆ کەسانی کەمتوانا بۆ دڵنیابوون لەوەی کە ئەوان دەستیان بە زانیاری ڕادەگات،

g. هاندانی فەراهەمبوون لەوەی کە کەسانی کەمتوانا دەستیان بە زانیاری، سیستەم و پەیوەندیی تەکنەلۆژیی نوێ ڕادەگات، لەوانە هێڵی ئینترنێت،

h. پاڵپشتیکردنی دیزاین، پێشکەوتن، بەرهەمهێنان، دابەشکردنی زانیاری و سیستەم و پەیوەندیی تەکنەلۆژی لە ئاستەکانی سەرەتاییدا، بە جۆرێک کە ئەم تەکنەلۆژی و سیستەمە بە کەمترین نرخ فەراهەمکراوبن.

بەندی ١٠ . مافی ژیان

وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دووپاتی دەکەنەوە، کە هەر مرۆڤێک مافی سروشتیی بۆ ژیان هەیە و هەموو هەنگاوێکی پێویست دەگرنەبەر بۆ دڵنیاکردنی کەسانی کەمتوانا، کە ئەمانیش وەکو کەسانی تر بتوانن بەباشیی بژین.

بەندی ١١ . ڕەوشی مەترسیدار و بەتەنگەوەهاتنی مرۆڤایەتییانە

وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت، بەپێی پابەندبوونیان بە یاسا نێونەتەوەییەکان؛ لەوانە یاسای مرۆیی نێونەتەوەیی و یاسای مافەکانی مرۆڤایەتیی نێونەتەوەیی، هەموو هەنگاوێکی پێویست بۆ دڵنیاکردنی پارێزگاری و ئاسایشی کەسانی کەمتوانا لە دۆخی مەترسیداردا بگرنەبەر، لەوانە ڕەوشی ڕووبەڕووبوونەوەی سەربازی و بارودۆخی نالەباری مرۆیی و کارەساتی ژینگەیی.

بەندی ١٢ . یەکسانی لە بەرامبەر یاسادا

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دووپاتیدەکەنەوە کە کەسانی کەمتوانا، لە هەرکوێ بن، مافی دانپێداهێنانیان وەکو کەس لە بەرامبەر یاسادا هەیە.

٢. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت دانبنێنن بەوەی کە کەسانی کەمتوانا لە توانای یاسایی، لەسەر هەمان بنەمای یەکسان وەکو کەسانی تر لە گشت لایەنەکانی ژیاندا، بەرژەوەندارن.

٣. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت هەموو هەنگاوێکی پێویست بگرنەبەر لە پێشکەشکردنی دەسپێڕاگەییشتن و یارمەتی کە کەسانی کەمتوانا پێویستیان هەبێت لە ڕاهێنانی تواناکانی یاساییاندا.

٤. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت دڵنیایی بدەن لە گرتنەبەری هەموو هەنگاوێکی پێویست کە پەیوەستن بە مەشقکردنی ئەو توانا یاساییانەوە کە گونجاو و کاریگەری گەرانتیداریان هەیە، لە ڕێگەگرتنی خراپەکاری بەپێی یاسا نێونەتەوەییەکانی مافی مرۆڤەوە. ئەم گەرانتیانە دەبێت دڵنیایی بدات کە هەنگاوەکانی پەیوەست بە ڕاهێنانی توانای یاسایی ڕێز لە ماف و ویست و چوارچێوەی تاکە کەس دادەنێت و بەتاڵە لە بەرژەوەندی دژبەیەک و کاریگەری دەوروبەر و لەبارە و بە ڕێژەی دروست گونجاوە بۆ بارودۆخی تاکە کەس و بە کەمترین ماوە دێتە جێبەجێکردن، هەروەها بواری چاوپێخشاندنەوەی نەخشەکێشراوی لە لایەن شارەزایەک، سەربەخۆیەک، فەرمانڕەوایەتییەکی بێلایەن

و ئۆرگانێکی یاساییەوە هەیە. گەرانتییەکان دەبێت بە ڕێژەی ئاستی ئەو پێوەرانە بن کە کاریگەرییان هەیە بەسەر ماف و بەرژەوەندییەکانی تاکە کەسەوە.

٥. بەپێی ئەو مەرجانەی کە لەم داڕشتنەدا هاتووە، دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکەکەکە هەموو هەنگاوێکی گونجاو و پێویست بگرنەبەر بۆ دڵنیابوون لە مافی یەکسان بۆ کەسانی کەمتوانا لە خودانبوونیان بۆ سامان یان میرات وەرگرتن، لە کۆنترۆڵکردنی دارایی خۆیان، هەروەها لە هەبوونی هەمان دەسپێڕاگەییشتنی یەکسان لە داواکردنی قەرز لە بانکەکان، قەرزی ڕەهندار و شێوازی تری دارایی کریدیتی financial credit، هەروەها دەبێت ئەم وڵاتانە دڵنیایی بدەن کە سامانی کەسانی کەمتوانا نابێت بە هەرەمەکی زەوت بکرێت.

بەندی ١٣. دەسپێڕاگەییشتن بە سیستەمی دادپەروەری

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت دڵنیایی دەسپیراگەییشتن بە سیستەمی دادپەروەری بە کەسانی کەمتوانا بدەن، بەپێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو کەسانی تر، ئەمیش گونجاندنی پرۆسەکان و بەشیاوکردنی بەگوێرەی تەمەن بە مەبەستی ئاسانکردنی ڕۆڵێکی چالاک بە ئەوان وەک بەشداربوویەکی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ، لە ئەوانە وەکو گەواهیدەرێک، لە هەموو پرۆسەیەکی یاسایی، لەوانە لێکۆڵینەوە و گەلێک قۆناغی سەرەتایی تر، دەگرێتەوە.

٢. بە مەبەستی یارمەتی بۆ دڵنیایی بوون لە دەسپێڕاگەییشتنێکی کاریگەر لە سیستەمی دادپەروەری بۆ کەسانی کەمتوانا، دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە پشتیوانی ڕاهێنانی گونجاو بۆ ئەوانەی کە لە بواری ڕێڤەبەریی دادپەروەریدا کاردەکەن بکەن، لەوانە پۆلیس و ستافی بەندیخانەکان.

بەندی ١٤. ئازادی و ئاسایشی کەسایەتی

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت دڵنیایی بدەن لەوەی کە کەسانی کەمتوانا بەپێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو ئەوانی تر:

a. خاوەنی مافی ئازادی و ئاسایشی کەسایەتیین،

b. ئازادی-یان بە نایاسایی یان بە ئارەزوو لێ ناسەندرێت و هەر ئازادی لێ سەندنێک بەپێی یاسا جێبەجێ دەبێت، هەروەها هاتنەکایەی کەمتوانایی بە هیچ جۆرێک نابێت ببێت بە بیانووی بەرەواکردنی لێ سەندنی ئازادی.

٢. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت دڵنیایی بدەن لەوەی کە، ئەگەر کەسانی کەمتوانا لە ڕێگەی هەر پرۆسەیەکەوە ئازادییان لێ سەندرا، ئەوا ئەوان، بەپێی هەمان بنەمای یەکسان لەگەڵ ئەوانی تر، مافی گەرەنتییان بە گوێرەی یاسا نێونەتەوەییەکانی مافی مرۆڤ هەیە و دەبێت بەپێی مەبەستەکان و پرەنسیپەکانی ئەم پەیماننامەکەکەیە هەڵسوکەوتیان لەگەڵدا بکرێت، لەوانە پێشکەشکردنی گونجاندنی شیاوانە.

بەندی ١٥. ئازادبوون لە ئەشکەنجە و هەر مامڵەکردن یان سزادانێکی تری دڵڕەقانە، نامرۆڤانە و بێڕێزانە

١. نابێت هیچ کەسێک دوچاری ئەشکەنجە یان سزادانێکی یان هەڵسوکەوتکردنێکی بێبەزەییانە، نامرۆڤانە و بێڕێزانە بکرێتەوە. بە تایبەتی نابێت هیچ کەس بەبێ ڕەزامەندیی ئازادانەی خۆی بخرێتە ژێر تاقیکردنەوەی زانستی یان دەرمانییەوە.

٢. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت هەموو هەنگاوێکی کاریگەری یاسایی و ڕێڤەبەری و دادپەروەری و پێوەری تر بگرنەبەر بۆوەی ڕێگەبگرن لەوەی کە کەسانی کەمتوانا، بەپێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو ئەوانی تر، دوچاری ئەشکەنجە و هەر مامڵەکردن یان سزادانێکی تری دڵڕەقانە و نامرۆڤانە و بێڕێزانە بێنەوە.

بەندی ١٦. ئازادبوون لە کەڵک لێوەرگرتن و توندوتیژی یان دەستدرێژی کردنە سەر

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت هەموو هەنگاوێکی گونجاوی یاسایی، بەڕێوبەرایەتی، جڤاکی و خوێندنگایی و هیتر بۆ پاراستنی کەسانی کەمتوانا لە مەترسی هەموو جۆرە کەڵک لێوەرگرتن و توندوتیژی و دەستدرێژی کردنەسەرێک، لە ئەوانە لە ڕوانگەی بنەمای ڕەگەز-ییەوە لە ماڵ و دەرەوەی ماڵ، بگرنەبەر.

٢. دیسان وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت هەموو هەنگاوێکی گونجاو بۆ ڕێگرتن لە هەموو جۆرە کەڵک لێوەرگرتن و توندوتیژی و دەستدرێژیکردنە سەرێک بگرنەبەر، ئەمیش لە ڕێگەی دابینکردنی پاڵپشت و یارمەتیدەری لەبار بەپێی ڕەگەز و تەمەن بۆ کەسانی کەمتوانا و خێزانەکانیان و چاودێرەکانیان، لەوانە لە ڕێگەی پێدانی زانیاری و خوێندن کە چۆن مرۆڤ خۆی لە کەڵک لێوەرگرتن و توندوتیژی و دەستدرێژی کردنەسەر لادەدات و دەناسێتەوە و ڕاپۆرت لەسەر هەر دیمەنێکی لە ئەم جۆرانە دەنووسێت. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامە دەبێت دڵنیایی بدەن لە ئەوەی کە پارێزگاریکردن ڕەچاوی ڕوانگەی تەمەن و ڕەگەزی کەمتواناکان دەکات.

٣. بۆ ڕێگەگرتن لە هەموو جۆرە کەڵک لێوەرگرتن و توندوتیژی و دەستدرێژی کردنەسەرێک دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە هەموو دامەزراوە و پرۆگرامێک کە ئاراستەی مرۆڤانی کەمتوانا کراوە، بە شێوەیەکی کاریگەرانە لە ڕێگەی ڕێڤەبەرایەتییەکی سەربەخۆوە چاودێری بکەن.

٤. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت هەموو پێوەرێکی گونجاو بۆ پاڵپشتکردنی هێنانە دۆخی پێشووتری فیزیکی و کۆگناتیڤی و دەروونی و هەروەها ڕاهاتنەوە و دووبارە گونجاندنەوەی جڤاکی بۆ ئەو کەسە کەمتوانایانەی کە دووچاری هەر جۆرە شێوەیەکی کەڵک لێوەرگرتن و توندوتیژی یان دەستدرێژی کردنە سەر هاتوون بگرنەبەر؛ لە ئەوانە لە ڕێگەی پێشکەشکردنی خزمەتگوزاری پارێزگاری لێکردن. هێنانە دۆخی پێشووتر و دووبارە تێکەڵڤەکردن دەبێت لە ژینگەیەک بهێتە پێکهانین کە دروست بێت بۆ تەندروستی و خۆشگوزەرانی و ڕێزی-خودی و بەها و سەربەخۆیی کەسەکە. لە ئێرەدا دەبێت پێویستییەکانی تەمەن و ڕەگەز بایەخی تایبەتی پێبدرێت.

٥. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت یاسا و ئاراستەی کاری کاریگەرانە بگەرنەبەر، ئەمەش یاسا و ئاراستەی کاری ڕۆشنکەرانە بۆ سەر ئافرەتان و منداڵان

دەگرێتەوە، ئەمەش بە مەبەستی دڵنیابوون لە ئەوەی کە نموونەی کەڵک لێوەرگرتن و توندوتیژی و دەستدرێژی کردنەسەر دەناسرێتەوە و لێکۆڵینەوەی لەسەر دەکرێت و، لە هەندێک باردا، داواکاری یاسایی دژ بەرزدەکرێتەوە.

بەندی ١٧. ڕێزگرتن لە خەسڵەتەکانی مرۆڤ

هەموو مرۆڤێکی کەمتوانا مافی هەیە کە خەسڵەتەکانی جەستەیی و دەروونی ڕێزی لێبگیرێت، بەپێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو ئەوانی تر (واتە کەسانی لەشساغ).

بەندی ١٨. ئازادیی گەڕان و هاووڵاتیبوون

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دان بە مافەکانی کەسانی کەمتوانا لە ئازادی گەڕان و ئازادی هەڵبژاردنی گەڕەکی نیشتەجێبوون و هاووڵاتی بوون بەپێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو ئەوانی تر دەنێن، لەوانە دڵنیابوون کە کەسانی کەمتوانا:

a. مافی بەدەستهێنان و گۆڕینی هاووڵاتی بوونیان هەیە و لێسەندنەوەی ئەم مافانە بە هەڕەمەکی یان لەسەر بنچینەی کەمتوانایی نابێت بێتە جێبەجێکردن،

b. مافی هەڵگرتن و خاوەندارییەتی یان کەڵک لێوەرگرتن لە دۆکۆمێنتەکانی هاووڵاتی بوون یان دۆکمێنتی تری شوناسنامە یان بەکارهێنانی ئەمانە لە بابەتێکی گونجاودا، بۆ نموونە لە مامڵەکردنی پەناهەندەیی، کە لەوانەیە پێویست بکات بۆ کارئاسانی جێبەجێکردنەکانی مافی ئازادیی گەڕان، بە بیانووی کەمتواناییەوە لە کەس ناسەندرێت،

c. ئازادن لە جێهێشتنی هەر وڵاتێک، لەوانە وڵاتی خۆیان،

d. مافی ئازادی لە چوونە ژوورەوە بۆ وڵاتی خۆ بە هەڕەمەکی یان لەسەر بنچینەی کەمتوانایی لە کەس ناسەندرێت.

٢. منداڵانی کەمتوانا دەبێت یەکسەر دوای لە دایکبوون ناونووس بکرێن و هەر لە پاش لە دایکبوون مافی هەبوونی ناو و مافی بە دەستهێنانی هاووڵاتیبوون، تاکو بوار هەبێت، مافی بەدەستهێنانی زانیاری لەسەر دایک و باوک و بەخێوکردنیان هەیە.

بەندی ١٩. مافی سەربەخۆبوون و بەشداربوون لە کۆمەڵگەدا

وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دان بە مافی ژیانی یەکسان بۆ هەموو کەسانی کەمتوانا لە کۆمەڵگە، بەپێی هەمان هەلی ڕەخساو وەکو کەسانی تر دەنێن و دەبێت هەنگاوی کاریگەر و گونجاو بگرنەبەر بۆ ئاسانکردنی تەواوی سوودمەندبوونی کەسانی کەمتوانا لەم مافە و لەگەڵ بوون و بەشداری تەواوی ئەوان لە کۆمەڵگە، بەهۆی مسۆگەرکردنی ئەمانەوە:

a. کەسانی کەمتوانا توانای هەڵبژاردنی گەڕەکی نیشتەجێبوون و لە کوێ و لەگەڵ کێ بژین هەیە، بەپێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو کەسانی تر، و ناچارنین لە خانوبەرەی تایبەتدا بژین،

b. کەسانی کەمتوانا توانای دەسپێراگەییشتنیان بۆ جۆرەها خزمەتی کۆمەڵایەتی لە ماڵ و خانوبەرەی تایبەت و خزمەتی تریش هەیە، لە ئەوانە پاڵپشتکردنی کەسیەتی کە پێویستە بۆ یارمەتی ژیانی و لەگەڵبوونی لە کۆمەڵگە، هەروەها بۆ ڕێگرتن لە دوورەپەرێزی یان جووداکردن لە کۆمەڵگەدا،

c. خزمەتکردنی کۆمەڵایەتی و ئەو دامەزراوانەی کە ئاراستەی گشتی دانیشتوان کراوە دەبێت بەپێی هەمان بنەمای یەکسان بەکەڵک بێت بۆ کەسانی کەمتوانا و وەڵامی پێویستییەکانی ئەوان بداتەوە.

بەندی ٢٠. هاتوچۆی کەسیەتی

وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت هەنگاوی کاریگەر بۆ دڵنیابوون لە هاتوچۆ، تاکو بوار هەبێت، سەربەخۆیانەی کەسانی کەمتوانا بگرنەبەر؛ لەوانە لە ڕێگەی:

a. ئاسانکردنی هاتوچۆی کەسیەتی کەسانی کەمتوانا بە ئەو شێوە و کاتەی کە خۆیان هەڵیدەبژێرن، و بە نرخێکی لەدەستهاتوو،

b. ئاسانکاری بۆ دەسپێراگەییشتن بە کەرەستەی یارمەتیدەر لە جۆری باش و جۆری تری یارمەتی و خزمەتکردنی کەسیەتی بۆ کەسانی کەمتوانا و پێشکەشکردنی ئەمانە بە نرخێکی لەدەستهاتوو،

c. پێشکەشکردنی کۆرس "خوێندن و مەشقکردن" لە تەکنیکی هاتوچۆکردن بۆ کەسانی کەمتوانا و پەیوەندیدار؛

d. هاندانی ئەو یەکانەی کە کەرەستەی یارمەتیدەر، ئامێر و تەکنەلۆژیی یارمەتیدەر بەرهەم دەهێنن لە ڕەچاوکردنی پێویستییەکانی هاتوچۆی کەسانی کەمتوانا.

بەندی ٢١. ئازادیی ڕادەربڕین و بۆچوون و دەسپێڕاگەییشتنی زانیاری

وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە هەموو هەنگاوێکی گونجاو دەگرنەبەر بۆ ئەوەی کەسانی کەمتوانا بتوانن ڕاهێنانی ئازادیی ڕادەربڕین و بۆچوون و دەستڕەسبوونی زانیاری بکەن، لەوانە ئازادیی بەدواگەڕان و وەرگرتن و بڵاوکردنەوەی زانیاری و بیرۆکە لەسەر هەمان بنەمای یەکسان وەکو کەسانی تر و لە ڕێگەی هەموو جۆرە پەیوەندییەکەوە کە ئەوان خۆیان هەڵیدەبژێرن بەپێی پێناسەی بەندی ٢، لە ئەوانە لە ڕێگەی:

a. پێشکەشکردنی زانیاریی ئاراستەکراو بە تێکڕای جەماوەر، دەبێت کەسانی کەمتواناش بگرێتەوە بەگوێرەی فۆرمات و تەکنەلۆژیی گونجاو بە ئەوان و بەپێی کاتی دیاریکراو و بێ بەرزکردنی نرخ،

b. پەسەندکردن و ئاسانکاریکردن لە بەکارهێنانی زمانی هێما، نووسینی خاڵ، گەورە نووسین و هەموو ئەڵتەرناتیڤێکی تری پەیوەندی و ئامراز، جۆر و فۆرماتی پەیوەندیکردن کە کەسانی کەمتوانا خۆیان لە مامڵەکانی فەرمیدا هەڵیانبژاردوە،

c. داواکردن لەو یەکە تایبەتمەندانە کە خزمەت پێشکەش بە تێکڕای جەماوەر دەکەن، لە ئەوانە لە ڕێگەی ئینتەرنێت، کە زانیاری و خزمەت بە شێوازێکی دەستڕەسبوو و بەکاربردە پێشکەش بە کەسانی کەمتوانا بکەن،

d. هاندانی مێدیاکان، لە ئەوانە پێدەری زانیاری لە ڕێگەی ئینتەرنێت، بۆ ئەوەی خزمەتەکانیان بە دەستی کەسانی کەمتوانا بگات،

e. دانپێداهێنان و پشتیوانیکردنی بەکارهێنانی زمانی هێما.

بەندی ٢٢. ڕێزدانان لە ژیانی تایبەتی

١. هیچ کەسێکی کەمتوانا، بێ ڕەچاوکردنی شوێنی نیشتەجێ و دامەزراوەیی ژیانی، نابێت ڕووبەڕووی هەڵقورتاندنی هەرەمەکی و نایاسایی لە ژیانی تایبەتی و خێزانی و خانووبەرە یان چێوەکەی بێت یان جۆری تری پەیوەندی یان هەر دەستتێخستنە نایاساییەکی تر بۆ سەر ئابڕو و شکۆمەندی. کەسانی کەمتوانا بەپێی یاسا مافی پارێزگاری لێکردنیان لە دژی ئەم جۆرە دەستێوەردان و هەڵقورتاندنانە هەیە.

٢. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت پارێزگاری لە زانیاریی کەسایەتی و زانیاری لەسەر تەندروستی و ڕاهاتنەوەی کەسانی کەمتوانا بکەن، لەسەر هەمان بنەمای یەکسان وەکو کەسانی تر.

بەندی ٢٣. ڕێزنان لە خانووبەرە و خێزان

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت هەموو پێوەرێکی گونجاو و کاریگەر بۆ بنبڕکردنی هەڵاواردنی کەسانی کەمتوانا لە گشت پرسەکانی ژنهێنان/شووکردن و خێزان و باوکایەتی/دایکایەتی و گرێدانی پەیوەندی بگرنەبەر، بەپێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو کەسانی تر بۆ دڵنیابوون لە:

a. مافی کەسانی کەمتوانا کە لە تەمەنی ژنهێنان/شووکردن دان بۆ ژنهێنان/شووکردن و بونیادنانی خێزان بەپێی بنەمای ئازاد و ڕەزامەندی تەواوی هەردوو لا بۆ یەکتر،

b. مافی کەسانی کەمتوانا بۆ ئەوەی ئازادانە و لێپرسراوانە بڕیاربدەن لەسەر ژمارەی منداڵان و ماوەی نێوان منداڵان و دەسپیراگەییشتنی ئەوان بە زانیاری کە گونجاوە بەپێی تەمەن و ئامرازی ڕێگرتن لە سکپڕبوون و پلاندانانی خێزانی و هەموو ئامرازێکی پێویست بۆ تاقیکردنەوەی ئەم مافانە،

c. کەسانی کەمتوانا، تەنانەت منداڵانیش، مافی هێشتنەوەی بەسکوزا-یان هەیە بەپێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو ئەوانی تر.

٢. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت دڵنیایی مافی ئازادانە و لێپرسراویەتی بە کەسانی کەمتوانا بدەن، لە ڕوانگەی چاودێریکردن و بەخێوکردنی منداڵ و هەڵگرتنی منداڵ و هیتری لە ئەم چەشنە ئۆرگانیزەکردنە، ئەگەر ئەم دەستەواژانە کەوتبنە نێو یاساکانی نیشتمانییەوە، بەڵام لە ئێرەدا دەبێت بەرژەوەندیی منداڵان پێش بخرێت. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامە دەبێت هاریکاری گونجاو بۆ ئەنجامدانی ئەم لێپرسراویەتییە بدەن بە کەسانی کەمتوانا بەرامبەر بە منداڵەکانیان.

٣. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت دڵنیایی بدەن کە منداڵانی کەمتوانا هەمان مافی یەکسانیان لە دیدی ژیانی خێزانییەوە هەیە. بۆ بە کردەنی کردنی ئەم مافانە، و بۆ ڕێگرتن لە شاردنەوەی-، فڕێدانی-، پشتگوێخستنی- و جوداکردنی منداڵانی کەمتوانا، دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامە زانیاری زووبەزوو و بەربڵاو و خزمەت و پشتگیری بە منداڵانی کەمتوانا و خێزانەکانیان پێشکەش بکەن.

٤. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت دڵنیایی بدەن کە منداڵانی کەمتوانا نابێت دژ بە ویستی خۆیان لە دایک و باوکی خۆیان جودابکرێنەوە، بێجگە لە ئەو دەمانەی کە ڕێڤەبەرییەکی ڕێپێدراو پشت بە یاسا، بەپێی بەندی یاسایی و هەڵسوکەوتی لەبار، بڕیاردەدات کە ئەم جۆرە جوداکردنەوە پێویستە و لە بەرژەوەندی منداڵ دایە. بە هیچ جۆرێک نابێت منداڵ لە دایک و باوکی جودابکرێتەوە بە بیانووی کەمتواناییەوە، یان ئەگەر دایک و باوکی یان یەکێک لە ئەوان کەمتوانا بن.

٥. ئەگەر خێزانێک نەتوانێت چاودێری منداڵێکی کەمتوانا بکات، دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکەکەکە هەموو هەنگاوێک بگرنەبەر بۆ پێشکەشکردنی ئەڵتەرناتیڤی بەخێوکردن لە چواردەوری ئەم خێزانە، لە نەبوونی ئەم چارەسەرکردنە، دەبێت منداڵ لە ژینگەیەکی خێزانی لە کۆمەڵگەدا دابنرێت.

بەندی ٢٤. خوێندن

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دان بە مافی خوێندن بۆ کەسانی کەمتوانا دەهێنن. بۆ ئەوەی ئەم مافە بەبێ هەڵاواردن و بەپێی هەمان بنەمای یەکسان بەدی بهێنرێت دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دڵنیایی هەموو ئاستەکانی سیستەمی خوێندن و فێربوون بە درێژایی ژیان ئاراستەی:

a. گەشەسەندنی تەواوی توانای مرۆیی و هەستکردن بە بەها و بەهای خودی و بەهێزکردنی ڕێز بۆ مافەکانی مرۆڤایەتی و ئازادییە بنەڕەتییەکان و فرەلایەنی مرۆڤ بکەن،

b. گەشەسەندنی کەسایەتی و زیرەکی و داهێنانی کەسانی کەمتوانا، هەروەها تواناکانی هۆشمەندی و فیزیکی، بۆ تەواوی تواناکانی ئەوان بکەن،

c. هەل و دەرفەت بۆ کەسانی کەمتوانا لە بەشداری کاریگەریان لە کۆمەڵگەیەکی ئازاددا دروستبکەن.

٢. بۆ بەدیهێنانی ئەم مافە، دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دڵنیایی بدەن کە:

a. کەسانی کەمتوانا بێبەش ناکرێن لە سیستەمی پەروەردەی گشتی، هەروەها منداڵانی کەمتوانا بێبەش ناکرێن لە خوێندنی خۆڕایی و ناچارکراوانەی قۆناغی سەرەتایی، یان لە قۆناغەکانی خوێندنی دواتر، لەسەر بنەمای کەمتوانایی،

b. کەسانی کەمتوانا، بەپێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو کەسانی تر، دەبێت بە تەواوی و بە خۆڕایی دەستیان بە خوێندنی قۆناغە سەرەتایی و ئامادەییەکان لە گەڕەکەکانی نیشتەجێبوونیان ڕابگات،

c. گونجاندنی لەبار دەبێت بەپێی پێویستی کەسیەتی پێشکەش بکرێت،

d. لە چوارچێوەی سیستەمی خوێندنی گشتی و بە مەبەستی ئاسانکردنی خوێندنێکی کاریگەر، کەسانی کەمتوانا هاریکاری پێویست وەردەگرن،

e. گرتنەبەری پێوەری هاریکاریکردنی کاریگەری کەسایەتی لەو ژینگانەی کە توانای پێشکەوتنی بەرزی ئەکادیمی و جڤاکی پێشکەش دەکەن، بە مەبەستی لەگەڵ خستنی هەموو کەس.

٣. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە هەلی فێربوونی پراکتیکانە و ئامادەباشیی زیرەکانەی جڤاکی بۆ کەسانی کەمتوانا دەڕەخسێنن، ئەویش بۆ ئاسانکردنی بەشداری تەواو و یەکسانی ئەوان لە خوێندن و هەروەها وەکو ئەندامێکی کۆمەڵگە. بۆ ئەم مەبەستە دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکەکە پێوەری گونجاو بگرنەبەر، لەوانە:

a. ئاسانکردنی فێربوونی خاڵنووسین، ئەڵتەرناتیڤی تری نووسین، نووسینی گەورە و ئەڵتەرناتیڤی تر لە جۆر، ئامراز و فۆرماتی پەیوەندی کردن، ئاراستە کردن و چوستکردنی توانا، و ئاسانکردنی پاڵپشتیکردنی هاوڕێیانە و ڕێنماییکردن،

b. ئاسانکردنی فێرکردنی زمانی هێما و پاڵپشتی کردنی پێناسەی لینگویستیکی بۆ کەسانی گوێگران،

c. دڵنیابوون لەوەی کە خوێندن بۆ ئەو کەسانەی، بە تایبەتی منداڵان، کە نابینان، نەژنەفن یان نەژنەف و نابینان، بە گونجاوترین زمان، فۆڕم و ئامرازی پەیوەندیکردن پێشکەش دەکرێت، لە ئەو ژینگانەی کە گەشەسەندنی ئەکادیمی و جڤاکی پتر دەکات.

٤. بە مەبەستی دڵنیابوون لە پراکتیزەکردنی ئەم مافە، دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامە پێوەری گونجاو بگرنەبەر لە دامەزراندنی ئەو مامۆستایانەی، ئەمەش مامۆستا کەمتواناکان دەگرێتەوە، کە شارەزان لە زمانی هێما و خاڵنووسین و توانای فێرکردنی پسپۆڕ و ئەو کەسانەیان هەیە کە چالاکن لە هەموو ئاستەکانی خوێندندا. ئەم جۆری فێربوونە دەبێت زانیاری دەربارەی کەمتوانایی و بەکارهێنانی گونجاندنی گەورەکردن و ئەڵتەرناتیڤی فۆڕمی تر، ئامراز و فۆرماتی پەیوەندیکردن، شێوازی وانەگوتن و کەرەستەی پاڵپشتی کردنی کەسانی کەمتوانا بگرێتەخۆ.

٥. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت دڵنیایی بدەن کە کەسانی کەمتوانا دەتوانن قۆناغی بەرزی خوێندن و خوێندنی پیشەیی و خوێندنی گەورە

ساڵان و بەدرێژایی ژیان فێربین و بخوێنن، بەپێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو ئەوانی تر. بۆ ئەم مەبەستە دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکەکە دڵنیایی پێشکەشکردنی گونجاندنی لەبار بۆ کەسانی کەمتوانا بدەن.

بەندی ٢٥. تەندروستی

وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە داندەنێن بەوەی کە کەسانی کەمتوانا دەبێت مافی کەڵک لێوەرگرتنی باشترین ستانداردی تەندروستییان هەبێت، بەبێ هەڵاواردن بە بیانووی کەمتواناییەوە. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکەکە دەبێت هەموو پێوەرێکی گونجاو بگرنەبەر بۆ دڵنیابوون لە دەسپێڕاگەیشتنی کەسانی کەمتوانا بۆ خزمەتی تەندروستی لەگەڵ ڕەچاوکردنی ڕوانگەی هاوئاستی، ئەمەش ڕاهاتنەوە لە بوارەکانی تەندروستی دەگرێتەوە. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت بە تایبەتی:

a. پێدانی هەمان ئاستی چڵۆنایەتی و ستانداردی خۆڕایی یان داشکاوی بەرنامە و خزمەتی تەندروستی و چاودێری بە کەسانی کەمتوانا وەکو هەیە بۆ کەسانی تر، ئەمەش بوارەکانی تەندروستیی زاوزێ و وەبەرهەمهێنانەوە و بەرنامەی تەندروستی گشتی لەسەر بنچینەی دانیشتوان دەگرێتەوە،

b. پێدانی ئەو خزمەتی تەندروستییە کە کەسانی کەمتوانا پێویستییانە بە تایبەتی بەهۆی کەمتواناییانەوە، ئەمەش دەستنیشانکردنی پێشدەم و چارەسەرکردنی یەکسەری، هەروەها خزمەتی تر بە مەبەستی سنووردارکردنی یان ڕێگرتن لە زیاتربوونی کەمتوانایی دەگرێتەوە، لە ئەوانە بۆ منداڵان و گەورە ساڵان،

c. پێدانی خزمەتی تەندروستی و چاودێری بە کەسانی کەمتوانا، تاکو بوار هەبێت، لە شوێنی نیشتەجێ بوونی خۆیان، تەنانەت لە گوندەکانیش،

d. داواکردن لە ستافی بنکەکانی تەندروستی و نەخۆشخانەکان کە هەمان جۆری چڵۆنایەتی چاودێری پێشکەش بە کەسانی کەمتوانا بکەن وەکو ئەوەی کە بە کەسانی تر

دەکەن، ئەمەش لەسەر بنچینەی ئازادانە و نیشاندانی ڕەزامەندی بۆ زانیاری پێدراو دەبێت، لە ڕێگەی لە ئەوانە بەرزکردنەوەی هۆشیاری دەربارەی کەسانی کەمتوانا و ڕێزگرتن و سەربەخۆیی و پێویستییەکانی کەسانی کەمتوانا، لە ڕێگەی خوێندن و مەشقکردن و ناساندنی بنەماکانی ڕەوشتی بە بنکەکانی تەندروستی، بۆ هەردوو کەرتی گشتی و تایبەت،

e. قەدەغەکردنی هەڵاواردن دژ بە کەسانی کەمتوانا لە بابەتەکانی بیمەی نەخۆشی و بیمەی ژیانی، لە دەمێکدا ئەم بیمانە ڕێپێدراوە بەپێی یاسای نیشتمانی، کە دەبێت بە شێوەیەکی یەکسان و ژیرانە ببەخشرێت،

f. قەدەغەکردنی نکۆڵیکردن لە هەبوونی هەڵاواردن لە خزمەتی تەندروستی یان چاودێری تەندروستی یان خواردن و خواردنەوە بە بیانووی کەمتواناییەوە.

بەندی ٢٦. ڕاهاتن و ڕاهاتنەوە

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت پێوەری گونجاو و کاریگەر بگرنەبەر، لەوانە لە ڕێگەی پشتیوانی هاوڕێیانە، بۆ ئەوەی وا لە کەسانی کەمتوانا بکەن کە بە بەرزترین سەربەخۆیی و توانای تەواوی فیزیکی و هۆشمەندی و جڤاکی و پیشەوەری بگەن، ئەمەش تەواوی بەشداریکردن و گرتنەخۆی هەموو ڕوانگەکانی ژیان دەگرێتەوە. بۆ ئەم مەبەستە، وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکەکە دەبێت بەرنامە و خزمەتەکانی ڕاهاتن و ڕاهاتنەوە ئۆرگانیزە، بەهێز و بەربڵاوی بکەن، بە تایبەتی لە بوارەکانی تەندروستی و کارمەند دامەزراندن و خوێندن و خزمەتی جڤاکی، بە جۆرێک کە ئەم خزمەت و بەرنامانە:

a. تاکو بکرێت لە زووترین قۆناغەوە دەستپێبکات، بەپشتبەستن بە خەملاندنی زانستی هەمەلایەنە بەپێی پێویستی و توانای کەسەکان،

b. پشتیوانی لە بەشداریکردن و گرتنەخۆ لە کۆمەڵگە و ئاوەڵاکردنی هەموو ڕوانگەکانی کۆمەڵ بەرەو ڕووی کەسانی کەمتوانا بکەن، ئەم ئاوەڵاکردنانە دەبێت زۆر نزیک بێت لە شوێنی نیشتەجێی کەسانی کەمتوانا، گوندەکانیش دەگرێتەوە.

٢. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت پشتیوانی گەشەسەندنی مەشقی/خوێندنی سەرەتایی و بەردەوام بۆ پسپۆڕان و ستافی کارمەندان کە لە بنکەکانی خزمەتی ڕاهاتن و ڕاهاتنەوە کاردەکەن بکەن.

٣. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت پشتیوانی دەسپێڕاگەییشتنی زانیاری و بەکارهێنانی کەرەستەی یارمەتیدەر و تەکنیک، کە بۆ کەسانی کەمتوانا دیزاین کراوە و پەیوەستە بە ڕاهاتن و ڕاهاتنەوە، بکەن.

بەندی ٢٧. کار و کارمەند دامەزراندن

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دان بە مافی کارکردن بۆ کەسانی کەمتوانا لەسەر بنەمای هەمان مەرج کە بۆ کەسانی تر دەهێنن هەیە، ئەمەش مافی بژێوی لە ڕێگەی هەڵبژاردنی ئازادانە یان ڕەزامەندبوون بۆ کارێک لە بازاڕێکی کاردا کە کراوەیە و دەستڕەسە و بگرەخۆیە بۆ کەسانی کەمتوانا دەگرێتەوە. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامە دەبێت پارێزگاری و پشتگیری مافی بەدیهێنانی کار بکەن، ئەمەش بۆ ئەوانەی کە کەمتوانان لە دەمی کارمەندیدا دەگرێتەوە، لە ڕێگەی هەنگاوی گونجاو، ئەمەش یاسادانان دەگرێتەوە بۆ:

a. قەدەغەکردنی هەڵاواردکردن بە بیانووی کەمتواناییەوە لە ڕوانگەی گشت ئەو پرسانەی کە پەیوەندە بە هەموو فۆرمێکی چالاکی پیشەیی، لە ئەوانە مەرجەکانی بەدامەزراندن، دامەزراندن و کارکردن، بەردەوامیی دامەزراندن، بەرزکردنەوەی ئاستی پیشەیی/ڕێڤەبەری و هەروەها ژینگەی تەندروستیی کارکردن.

b. پارێزگاریکردنی مافەکانی کەسانی کەمتوانا لە بۆ مەرجی لەباری کارکردن، بەپێی هەمان مەرج وەکو کەسانی تر، ئەمیش دەرفەتی یەکسان و کرێی کاری یەکسان بۆ هەمان بەهای کار و ڕەوشێکی ئاسودە و دروستی کارکردن دەگرێتەوە، دیسان ئەمە پارێزگاریکردن دژی بێزارکردن و چارەسەرکردنی سکاڵا دەگرێتەخۆ،

c. دڵنیاکردنی کەسانی کەمتوانا لە ڕاهێنانی مافەکانی کرێکاری و سەندیکایی بەپێی هەمان مەرج وەکو کەسانی تر،

d. بە تواناکردنی کەسانی کەمتوانا لە دەسپێڕاگەییشتنی ڕاستەقینەیان لەبۆ ڕێگانیشاندەری کار و پیشە، دەزگای کار، خوێندنی پیشەیی و خوێندنی بەردەوام، کە بۆ گشت ئاوەڵایە،

e. پشتیوانی کردن و زیادکردنی دەرفەتی دامەزراندنی کەسانی کەمتوانا لە بازاڕی کارکردن و یارمەتیدانی کەسانی کەمتوانا لە دۆزینەوە و بەگیرخستن و هێشتنەوە و گەڕاندنەوە بۆ دامەزراندن،

f. پشتیوانیکردنی دەرفەتەکان بۆ خۆ-دامەزراندن و خستنەگەڕی پارە و پێشخستنی دامەزراوەیی هاوبەش و دامەزراندنی کۆمپانیای خۆیی،

g. دامەزراندنی کەسانی کەمتوانا لە کەرتی گشتیدا،

h. پشتیوانی کردنی دامەزراندنی کەسانی کەمتوانا لە کەرتی تایبەتی لە ڕێگەی ئاراستە و پێوەری گونجاو، ئەمیش دەکرێت بەرنامەکانی مامڵەکردنی ئەرێنیانەی تایبەتمەند و هەنگاوی بزاوندن و پێوەری تر بگرێتەخۆ،

i. دڵنیابوون لەوەی کە گونجاندنی لەبار لە شوێنی کاردا پێشکەش بە کەسانی کەمتوانا دەکرێت،

j. هاندان بۆ بەدەستهێنانی شارەزایی کارکردن لە بازاڕی کراوەی کار بۆ کەسانی کەمتوانا،

k. هاندانی بەرنامە لە ڕوانگەی ڕاهاتنەوەی پیشەیی و هێشتنەوەی کار و دەستپێکردنەوەی کار بۆ کەسانی کەمتوانا.

٢. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت دڵنیایی بدەن کە کەسانی کەمتوانا نابێت گیرۆدەی کۆیلەیەتی و دەستبەسەرداگرتن بێن، دەبێت پارێزراوبن دژی بێگاری و جۆری تری بەزۆر کارپێکردن لەسەر هەمان بنەمای یەکسان وەکو کەسانی تر.

بەندی ٢٨. ئاسودەیی جڤاکی و ئاستی ژیانی لەبار

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دان بە مافی ئاستی ژیانێکی لەبار بۆ کەسانی کەمتوانا و خێزانەکانیان دەهێنن، لەوانە هەبوونی خواردنی پێویست و پۆشاک و خانووی نیشتەجێی لەبار و هەروەها لە بەردەوامی گەشەسەندنی مەرجەکانی ئاستی ژیان، هەروەها دەبێت ئەم وڵاتانە هەموو هەنگاوێکی گونجاو بۆ ئاسودەکردن و پشتیوانیکردن لە بەدیهێنانی ئەم مافانە بگرنەبەر، بەبێ هەڵاواردکردن بە بیانووی کەمتواناییەوە.

٢. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دان بە مافی کەسانی کەمتوانا لە سوودمەندبوونیان بۆ ئاسوودەیی جڤاکی، بە بێ هیچ هەڵاواردنێک بە بیانووی کەمتواناییەوە دەنێن و دەبێت هەموو هەنگاوێکی گونجاو بگرنەبەر بۆ ئاسودەکردن و پشتیوانیکردن بۆ بەدیهێنانی ئەم مافە، لەوانە لە ڕێگەی ئەم پێوەرانەوە:

a. دڵنیابوون کە کەسانی کەمتوانا هەمان دەستڕەسیان بۆ ئاوی پاک هەیە، هەروەها دڵنیاکردنی دەستڕەسی بۆ خزمەتی لەبار و لە کرینهاتوو، دیسان ئامێر و کەرستەی یارمەتیدەری تر کە بەندن بە کەسانی کەمتواناوە،

b. دڵنیابوون لە دەستڕەسی کەسانی کەمتوانا، بە تایبەتی ژنان و کچان، هەروەها کەسانی پیری کەمتوانا، بۆ بەرنامەی ئاسودەیی جڤاکی و بەرنامەی بەرەنگاربوونەوەی هەژاری،

c. دڵنیابوون کە کەسانی کەمتوانا و خێزانەکانیان، ئەوانەی کە لە باری هەژاریدا دەژین، دەستڕەسی ئەو پشتیوانیکردن و خەرجییانە هەن کە پەیوەندن بە کەمتواناییەوە و کە لە لایەن حکومەتەوە دێن، لە ئەوانە خوێندنی شیاو، ڕاوێژکردن، یارمەتی دارایی و چاودێری هێورکردنەوە و کەمکردنەوەی قورسایی سەر شان،

d. دڵنیابوون لە دەسپێڕاگەییشتنی کەسانی کەمتوانا بۆ بەرنامەی گشتی خانوبەرە،

e. دڵنیابوون لە دەسپێراگەییشتنی یەکسانیی کەسانی کەمتوانا بۆ قازانجی خانەنشینی و بەرنامەی خانەنشینییەوە.

بەندی ٢٩. بەشداریکردن لە ڕامیاری و ژیانی گشتی

وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت مافی ڕامیاری و دەرفەتی کەڵک لێوەرگرتنی بۆ کەسانی کەمتوانا گەرانتی بکەن بەپێی هەمان مەرج وەکو کەسانی تر، هەروەها ئەم وڵاتانە دەبێت مل بدەن کە:

a. دڵنیایی بە کەسانی کەمتوانا دەدەن کە بتوانن بە تەواوی و بە شێوەیەکی کاریگەر بەشداری لە ژیانی فەرمی و ڕامیاریدا بکەن، بەپێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو کەسانی تر، ئینجا ڕاستەخۆ یان لە ڕێگەی نوێنەرانێک کە ئازادانە هەڵبژێردراون، ئەمیش ماف و دەرفەتی کەسانی کەمتوانا بۆ دەنگدان و بۆئەوەی هەڵبژێردرێن دەگرێتەوە، لەوانە بەهۆی ئەم ڕێگایانەوە:

I.دڵنیابوون کە پرۆسە و دامەزراوە و کەرەستەکانی هەڵبژاردن گونجاون و دەسپێراگەییشتوو و ئاسانن بۆ تێگەییشتن و کارکردن،

II. پارێزگاریکردنی مافی کەسانی کەمتوانا لە ڕێگەی دەنگدانی نهێنی لە هەڵبژاردن و ڕیفراندۆم دوور لە هەڕەشە، هەروەها بۆ ئەوەی ببن بە پاڵێوراو لە هەڵبژاردن یان کاریگەرانە شوێنێکی فەرمی بەڕێوەبەرن و هەموو ئەرکێکی فەرمی لە گشت ئاستەکانی حکومەت جێبەجێ بکەن، هەروەها ئاسانکاری بۆ بەکارهێنانی ئامرازی یارمەتیدەر و تەکنەلۆژیی نوێ بۆ ئەو شوێنەی کە شیاوە،

III. گەرانتیکردنی ئازادی بۆ کەسانی کەمتوانا کە بتوانن هەڵوێستی خۆیان وەکو دەنگدەر دەرببڕن، بۆ ئەم مەبەستەش، بەپێی پێویستی و بە گوێرەی داخوازی ئەوان، ڕێگەبدرێت کە ئەوان لە کاتی دەنگداندا یارمەتیدەرێکیان هەبێت کە لە لایەن خۆیانەوە هەڵبژێردراو بێت.

٣. پشتگیریکردنی چالاکانەی هێنانەکایەی ژینگەیەک کە کەسانی کەمتوانا بتوانن بە تەواوی و کاریگەرانە بەشداری لە کاروبارەکانی فەرمی و چالاکی و بەڕێوەبردنی دەزگاکانی فەرمیدا بکەن، بە بێ هەڵاواردن و بەپێی بنەمای یەکسان وەکو کەسانی تر، لەوانە لە ڕێگەی:

I.بەشداریکردن لە ڕێکخراوەکانی ناحکومیدا Non-Governmental Organisation و

ئەو دەزگا گرێدراوانەی کە چالاکن لە ژیانی ڕامیاری و فەرمی وڵاتدا، هەروەها لە چالاکی و بەڕێوەبردنی پارتەکانی ڕامیاریدا،

II.دامەزراندن و بوون بە ئەندام لە ڕێکخراوەکانی کەسانی کەمتوانا ئەویش بۆ نوێنەرایەتی کردنی کەسانی کەمتوانا لە ئاستەکانی نێونەتەوەیی، نەتەوەیی، هەرێمی و ناوچەییدا.

بەندی ٣٠. بەشداریکردن لە ژیانی کولتووری، خۆشگوزەرانی و چالاکیی پشوو و وەرزش

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دان بە مافی کەسانی کەمتوانا لە بەشداریکردنیان لە ژیانی کەلتوری بەپێی هەمان مەرج وەکو کەسانی تر دەنێن، ئەم وڵاتانە هەموو پێوەرێکی گونجاو دەگرنەبەر بۆ دڵنیاکردنی کەسانی کەمتوانا لە:

a. بەرینکردنی دەستڕەسبوون بۆ کەرەستە کەلتورییەکان بە فۆرماتی گونجاو،

b. بەرینکردنی دەستڕەسی بۆ بەرنامەکانی تەلەفیزیۆن، فیلم، شانۆ و چالاکی کەلتوری تر، بە فۆرماتی گونجاو،

c. بەرینکردنی دەسپیڕاگەییشتن بە نمایش و خزمەتی کولتووری وەکو شانۆ، مۆزەخانە، سینەما، پەرتوکخانە و خزمەتی گەشتیاری، هەروەها تاکو بکرێت، کەڵکوەرگرتن لە دەسپیڕاگەییشتن بە شوێنەوارە دێرینەکان و شوێنی تر کە لە ڕوانگەی کولتووری نەتەوایەتییەوە گرنگن.

٢. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت هەموو پێوەرێکی لەبار بگرنەبەر بۆ ئەوەی کەسانی کەمتوانا درەفتیان بۆ بڕەخسێت لە گەشەکردن و بەکارهێنانی توانای خولقێنەر و هونەری و ژیری خۆیان، نەک تەنها ئەوانەی کە بە کەڵکی خۆیان دێت، بەڵکو ئەوانەش کە لە دەوڵەمەندبوونی کۆمەڵگەدا بەکەڵکن.

٣. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت هەموو هەنگاوێکی لەبار بگرنەبەر، بەپێی یاسا نێونەتەوەییەکان بۆ دڵنیابوون لەوەی کە پارێزگاریکردنی یاسا بۆ مافەکانی داهێنان، نابێت ببێتە هۆی ڕێگرتنێکی ناشایستە و هەڵاواردکردن بۆ دەستڕەسبوونی بەرهەمە کولتوورییەکان لە لایەن کەسانی کەمتواناوە،

٤. کەسانی کەمتوانا دەبێت، لەسەر هەمان بنەمای یەکسان وەکو ئەوانی تر، مافی دانپێهێنان و پشتگیریکردنیان هەبێت بۆ کەلتوری تایبەت بە خۆیان و پێناسەی لینگویستیک بە خۆیان، ئەمەش زمانی هێما و کولتووری نەژنەفان دەگرێتەوە،

٥. بۆ بەتواناکردنی کەسانی کەمتوانا، لەسەر بنەمای هەمان مەرج وەکو کەسانی تر، لە بۆ بەشداریکردن لە چالاکییەکانی خۆشگوزەرانی، پشوو و وەرزشدا، دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە پێوەری لەبار بگرنەبەر بۆ:

a. هاندان و پشتگیریکردنی بەشداریکردنی کەسانی کەمتوانا، تاکو لوتکەی بوارەهەبوون، لە گشت ئاستەکانی چالاکیی وەرزشیدا،

b. دڵنیابوون کە کەسانی کەمتوانا درەفتی ڕێکخستن و پەرەپێدان و بەشداریکردنیان لە وەرزش و چالاکیی خۆش بەسەربردنی تایبەت بە کەمتواناییەوە هەیە، بۆ ئەم مەبەستەش، هاندانی پێشکەشکردنی گونجاوی ڕێنمایی و خوێندن/مەشقکردن دەکرێت، بەپێی هەمان بنەمای یەکسان وەکو کەسانی تر،

c. دڵنیابوون کە کەسانی کەمتوانا دەستیان بە دامەزراوەی وەرزشی، خۆشگوزەرانی و گەشتیاری ڕادەگات،

d. دڵنیابوون کە منداڵانی کەمتوانا هەمان دەسپیڕاگەییشتنی یەکسانیان هەیە بۆ بەشداریکردن لە یاریکردن و چالاکیی خۆش بەسەربردن و پشوودان و وەرزش، ئەمەش چالاکییەکانی نێو سیستەمی پەروەردە دەگرێتەوە،

e. دڵنیابوون کە کەسانی کەمتوانا دەستیان بە خزمەت ڕادەگات لە ئەو کەس و دەزگایانەی کە بە ڕێکخستنی چالاکییە خۆش بەسەربردەکان و چالاکییەکانی پشوودان و گەشتیاری و وەرزشی بەڕێوەدەبەن.

بەندی ٣١. ئامار و کۆکردنەوەی داتا

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە هەڵدەستن بە کۆکرنەوەی زانیاری لەبار، لە ئەوانە ئامار و داتای توێژینەوەکان، بۆوەی بتوانن ئەو هێڵە

ئاراستەکراوانەی کە گوێ بەم پەیماننامەیە دەدەن گەڵاڵە و جێبەجێ بکەن. پرۆسەی کۆکرنەوە و هێشتنەوەی زانیاری دەبێت:

a. مل بدات بۆ ئەو یاسایانەی کە چەسپیون، ئەمەش یاساکانی پارێزگاریکردنی داتا دەگرێتەوە، ئەمیش بە مەبەستی دڵنیابوون لە پارێزگاریکردنی نهێنییەکان و ڕێزگرتنی ژیانی تایبەتی کەسانی کەمتوانا،

b. بەپێی ئەو ڕێسا نێونەتەوەییانە بێت کە پەسەندکراون ئەویش بە مەبەستی پارێزگاریکردنی مافەکانی مرۆڤایەتی و ئازادییەکانی بنەڕەتی و بنەماکانی ڕەوشتی کۆکردنەوە و بەکارهێنانی ئامارەکان.

٢. زانیاری کۆکراوە بەپێی ئەم بەندە، دەبێت بە شێوەیەکی لەبار گەڵاڵەبکرێت و بەکاربهێنرێت بۆ ئەوەی یارمەتیدەر بێت لە خەملاندنی جێبەجێکارییەکانی وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە بۆ سۆزدانانەکانیان بە پێی ئەم پەیماننامەیە، هەروەها بۆ پێناسەکردن و ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو ڕێگرانەی کە کەسانی کەمتوانا لە دەمی تاقیکردنەوەی مافەکانیاندا تووشی دەبن.

٣. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت لێپرسراوبن لە بڵاوکردنەوەی ئامارەکان و دڵنیا بن کە کەسانی کەمتوانا دەستیان بەم ئامارانە ڕادەگات.

بەندی ٣٢. هاوکاریی نێونەتەوەیی

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دان بە گرنگی هاوکاری و پشتگیریکردنی نێونەتەوەیی لەبۆ پاڵپشتی کردنی کۆششەکانی ئاستی نەتەوەیی بۆ بەدیهێنانی ئامانج و مەبەستەکانی ئەم پەیماننامەیە دەنێن، لەم ڕوانگەوە دەبێت پێوەری کاریگەر و لەبار بگیرێتەبەر، لە نێوان و لە نێو وڵاتەکاندا، کە گونجاو بن، بە هاریکاری لەگەڵ ڕێکخراوەکانی پەیوەنداری هەرێمی و نێونەتەوەیی و کۆمەڵگەی مەدەنیدا، بە تایبەتی ڕێکخراوەکانی گرێدراو بە کەسانی کەمتواناوە. ئەم پێوەرانە دەکرێت ئەمانەی خوارە بگرێتەوە:

a. دڵنیابوون لەوەی کە هاوکاریی نێونەتەوەیی، ئەمەش بەرنامەکانی

گەشەسەندنی نێونەتەوەیی دەگرێتەوە، کەسانی کەمتوانا دەگرێتەوە و دەستیشیان پێڕادەگات،

b. ئاسانکردن و پشتگیریکردنی توانای-بونیادنان، ئەمیش ئاڵوگۆڕکردن و هاوبەشیکردنی زانیاری و شارەزایی و بەرنامەی خوێندن/مەشقکردن و نموونەی باش دەگرێتەوە،

c. ئاسانکردنی هاوکاری لە بواری توێژینەوە و دەسپێراگەییشتن بە زانیاریی زانستی و تەکنیکی،

d. بە پێی توانا پێشکەشکردنی یارمەتی تەکنیکی و ئابووری، ئەمەش بەڕێگەی دەسپێراگەییشتن بۆ، هەروەها، هاوبەشیکردن لە تەکنەلۆژی دەستڕەس و یارمەتیدەر و گواستنەوەی تەکنەلۆژی دەگرێتەوە.

٢. پەیڕەوەکانی ئەم بەندە نابێت کاریگەری پێشدەمیانەی لەسەر ئەرکی وڵاتانی پەیماننامەکە لە جێبەجێکردنی سۆزدانەکانیاندا هەبێت.

بەندی ٣٣. جێبەجێکردنە نەتەوەییەکان و چاودێریکردن

١. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە، بەپێی سیستەمی ڕێکخراوەکانیان، دەبێت یەک یان چەند خاڵی پەیوەندیکردن، سەبارەت بەو بابەتانەی کە بەندن بە جێبەجێکردنی ئەم پەیماننامەیە، لە نێو حکومەتەکانیاندا دروستبکەن، هەروەها دەبێت بە شێوەیەکی شیاو دامەزراندن یان دیاریکردنی میکانیزمێکی هاوڕێکخستن لەنێو حکومەتدا بۆ ئاسانکردنی چالاکیی گرێدراو لە ناو جۆرەها لق و لە جۆرەها ئاستدا هەڵبسەنگێنێن.

٢. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت، بەپێی سیستەمی یاسایی و ڕێڤەبەری خۆیان، چوارچێوەیەکی کارکردن بهێڵنەوە، بەهێزی بکەن، دابینی بکەن یان دابمەزرێنن لە وڵاتی پەیماننامە واژۆکراوەکەدا، ئەمەش یەک یان چەند میکانیزمی سەربەخۆیانە پەسەندن، بۆ پشتگیریکردن و پارێزگاریکردن و چاودێری

جێبەجێکردنەکانی ئەم پەیماننامەیە دەگرێتەوە. لە دەمی دانان یان دامەزراندنی میکانیزمێکی لەم چەشنە، بە مەبەستی پارێزگاریکردن و پشتیوانکردنی مافەکانی مرۆڤایەتی، دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە ڕەچاوی ئەو پرەنسیپانە بکەن کە گرێدراوی پێگە و کرداری دەزگا نەتەوەییەکانن.

٣. کۆمەڵگەی مەدەنی، بە تایبەتی کەسانی کەمتوانا و ئەو ڕێکخراوانەی کە نوێنەرایەتی ئەوان دەکەن، دەبێت بهێنە ناو و بەشداری تەواو لە پرۆسەی چاودێریکردندا بکەن.

بەندی ٣٤. کۆمیتەی مافی کەسانی کەمتوانا

١. کۆمیتەیەک بۆ مافی کەسانی کەمتوانا دەبێت دابمەزرێنرێت (لێرە بە دواوە بە کۆمیتە ناودەبرێت) و ئەرکەکانی جێبەجێکردنی ئەمانەی خوارە دەبێت:

٢. کۆمیتە لە دەمی بەکارپێکردنی ئەم پەیماننامەکەکەوە لە ١٢ پسپۆڕ پێکدێت. لەپاش پابەندبوون بە پەیماننامەکەوە، دەبێت کۆمیتە بە شەش ئەندام زیاتر بکرێت و بگاتە بەرزترین ژمارە کە هەژدە ئەندامە.

٣. ئەندامانی کۆمیتە دەبێت بەپێی توانای کەسایەتی خۆیان خزمەت بکەن و دەبێت کەسانی ڕەوشت بەرز و باوەڕپێکراوی شارەزا و کارامە بن لە نێو ئەو بابەتانەی کە ئەم پەیماننامەیە دەیگرێتەوە. کاتێک پاڵێوراوەکان دەستنیشاندەکرێن، داوا لە وڵاتانی پەیماننامەکە دەکرێت کە ڕەچاوی ئەو پەیڕەوە بکەن کە لە بەندی ٤.٣ ی ئەم پەیماننامەیەدا هاتووە.

٤. ئەندامانی کۆمیتە دەبێت لە لایەن وڵاتانی پەیماننامەکەکەوە هەڵبژێردراوبن بە ڕەچاوکردنی دادپەروەرانەی دابەشبوونی جوگرافی و نوێنەرایەتیکردنی جۆرەها شێوەی شارستانی و سیستەمی سەرەکیی دادپەروەری و هاوسەنگی لە نوێنەرایەتی و بەشداریکردنی ڕەگەزی پسپۆڕانی کەمتواناوە.

٥. ئەندامانی کۆمیتە دەبێت بە شێوەی نهێنیی دەنگدان هەڵبژێردرێن ئەویش بەپێی

لیستێک ناو کە لە لایەن هاووڵاتیانی وڵاتانی پەیماننامەکەوە بۆ کۆنفرانسی وڵاتانی پەیماننامەکەوە پاڵێوراوکراون. لەم جۆرە کۆنفرانسانەدا، کە بە دوو لەسەر سێ‌ی وڵاتانی پەیماننامەکە دەتوانرێت بڕیار دەربکرێت، دەبێت کەسانی هەڵبژێردراو بۆ کۆمیتە ئەوانە بن کە زۆرترین ژمارەی دەنگ و زۆرینەی ڕەهای دەنگەکانی نوێنەرەکانی ئامادەبووی دەنگدەرانی وڵاتانی پەیماننامەکەوە دەنگەکان بەدەست دەهێنن.

٦. یەکەمین هەڵبژاردن نابێت درەنگتر لە شەش مانگ دوای ڕۆژی بەکارکردنی ئەم پەیماننامەکەوە ساز بدرێت. بە لایەنی کەمەوە چوار مانگ پێش هەر هەڵبژاردنێک، سکرتێری گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان دەبێت بە نووسین بانگهێشتی وڵاتانی پەیماننامەکە بکات، کە لە ماوەی دوو مانگدا پاڵێوراوەکانی خۆیان پێشکەش بکەن. دواتر سکرتێری گشتی دەبێت لیستێک کە هەموو کەسانی پاڵێوراو دەگرێتەخۆ، بەپێی ڕیزبەندی ئەلف و بێ، لەگەڵ زانیاری دەربارەی ناوی ئەو وڵاتانەی کە هەریەک لەم کەسانەی پاڵێوراو کردووە، ئامادە بکات و بیسپێرێت.

٧. ئەندامانی کۆمیتە دەبێت بۆ ماوەی چوار ساڵ هەڵبژێردرێن. ئەم ئەندامانە دەتوانرێت بۆ جارێکی تر هەڵبژێردرێنەوە. هەرچۆنێک بێت، لە دوای دوو ساڵ، ماوەی مانداتی شەش ئەندامی هەڵبژێردراو لە هەڵبژاردنی یەکەم نامێنێت. یەکسەر دوای هەڵبژاردنی یەکەم، ناوی ئەم شەش ئەندامە دەبێت لە ڕێگەی تیروپشکەوە لە لایەن سەرۆکی کۆبوونەوەکەوە بەگوێرەی پەرەگرافی ٥ ی ئەم بەندە دیاری بکرێت.

٨. هەڵبژاردنی شەش ئەندامی تری کۆمیتە دەبێت لە ڕێگەی هەڵبژاردنێکی ئاسایی تر، بەپێی پەیڕەوەکانی ئەم بەندە ئەنجامبدرێت.

٩. ئەگەر ئەندامێکی کۆمیتە بمرێت یان وازبهێنێت لە ئەرکی پێسپێردراوی یان بەهۆی هەر هۆیەکەوە ڕایگەیەنێت کە چیتر ناتوانێت ئەرکەکانی بەجێ بگەیەنێت، ئەوا ئەو وڵاتی بەشداربووەی کە ئەم ئەندامەی پاڵاوتووە دەبێت پسپۆڕێکی تر بخاتە ئەو جێگەیە کە خاوەنی ئەو خەسڵەت و داواکارییانە کە لە پەیڕەوەکانی پەیوەندار بە ئەم بەندە هاتووە لەبۆ خزمەتکردن بۆ ئەو ماوەیەی کە ماوە.

١٠.کۆمیتە پەیڕەو و بەرنامەی خۆی دادەمەزرێنێت.

١١.سکرتێری گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان دەبێت کەسانی پێویست و کەرەستەی یارمەتیدەری تر دابین بکات، بۆوەی کۆمیتە بەگوێرەی پەیماننامەکەی ئێستا ئەرکی کاریگەرانە ئەنجامبدات، هەروەها ئەو دەبێت بانگهێشتی یەکەمین کۆبوونەوە بکات.

١٢.لەدوای پەسەندکردنی لە لایەن کۆبوونەوەی گشتییەوە، ئەندامانی کۆمیتەی دامەزراو بەپێی پەیماننامەکەی ئێستا، پارەی ڕەنجەکانیان لە سەرچاوەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان وەردەگرن بەپێی ئەو مەرجانەی کە لەوانەیە کۆبوونەوەکە بڕیاری لەسەر بدات، بە لەبەرچاوگرتنی گرنگی لێپرسراویەتی کۆمیتەکەوە.

١٣.ئەندامانی کۆمیتە دەبێت مافی کارئاسانی، نایابداری، پارێزەداری پسپۆڕی نێردراوی نەتەوە یەکگرتووەکانیان پێی ببەخشرێت، بەپێی ئەو نایابداری و پارێزەدارییانەی کە لە پەیڕەوەکانی جێبەجێکراوی پەیماننامەکەی نەتەوەیەکگرتووەکاندا هاتووە.

بەندی ٣٥. ڕاپۆرتی وڵاتانی پەیماننامەکە

١. هەموو وڵاتێکی پەیماننامەکە دەبێت لە ڕێگەی سکرتێری گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکانەوە ڕاپۆرتێکی بەربڵاو دەربارەی ئەو هەنگاو و پێوەرانەی کە بۆ جێبەجێکردنی ئەرکەکانی خۆیان بەپێی ئەم پەیماننامەیە گرتوویانەتەبەر و هەروەها ئەو پێشکەوتنانەی کە چێبوون لە ئەم بوارەدا، بدەن بە کۆمیتە، لە ماوەی دوو ساڵ پاش ئەوەی ئەم پەیماننامەیە لە لایەن وڵاتی بەشداربووی پەیوەندیدارەوە دەست بەکارپێکردنی دەکرێت.

٢. دواتر دەبێت وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە هەموو چوار ساڵێک ڕاپۆرتێکی لە ئەم چەشنە پێشکەش بکەن، هەروەها لە ئەو کاتەی کە کۆمیتە داوایەکی لە ئەم جۆرەی کرد.

٣. کۆمیتە دەبێت بڕیار لەسەر هێڵەکانی ئاراستەکراوی ناوەڕۆکی ڕاپۆرتەکان بدات.

٤. وڵاتێکی بەشداربووی پەیماننامەکە کە ڕاپۆرتێکی بەربڵاوی دەستپێکانەی پێشکەش بە کۆمیتە کردبێت پێویست ناکات لە ڕاپۆرتی پاشتردا هەمان زانیاری کە لە ڕاپۆرتی یەکەمدا هاتووە دووبارە بکاتەوە. لە دەمی ئامادەکردن و دارشتنی ڕاپۆرتەکان بۆ کۆمیتە، داوا لە وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەکرێت کە کراوەیی و ئاشکرایی بەکاربهێنن و بە شێوەیەکی لەبار ڕەچاوی پەیڕەوی بەندی ٤.٣ ئەم پەیماننامەیە بکەن.

٥. ڕاپۆرتەکان دەکرێت ئاماژە بە ئەو هۆکار و ئاستەنگیانە بدەن کە کاریگەرییان لەسەر ئاستی جێبەجێکردنی ئەرکەکانی ئەم پەیماننامەیە هەیە.

بەندی ٣٦. هەڵسەنگاندنی ڕاپۆرتەکان

١. هەر ڕاپۆرتێک دەبێت لە لایەن کۆمیتەوە هەڵبسەنگێندرێت. ئینجا کۆمیتە پێشنیار و ڕێنمایی گشتی دەربارەی ڕاپۆرتەکە، کە وادەزانێت گونجاوە، بەرەو ڕووی وڵاتی بەشداربووی دیاریکراو دەکات. وڵاتی بەشداربوو دەکرێت زانیاری دەربارەی هەر پرسیارێک بدات کە کۆمیتە ئاراستەی دەکات. کۆمیتە لەوانەیە داوای زانیاری زیاتر دەربارەی جێبەجێکردنەکانی ئەم پەیماننامەیە لە وڵاتی بەشداربووی پەیماننامە بکات.

٢. ئەگەر وڵاتێکی بەشداربووی پەیماننامەکە شایانباسانە درەنگ ڕاپۆرتی خۆی پێشکەس بکات، کۆمیتە دەتوانێت تاقیکردنەوەی جێبەجێکردنەکانی ئەم پەیماننامەیە بە یادی وڵاتی بەشداربوو بهێنێتەوە لەسەر بنچینەی زانیاری باوەڕپێکراو کە لەژێر دەستی کۆمیتەدا هەیە، ئەگەر ڕاپۆرتی پەیوەندیدار دوای سێ مانگ بەسەر یادهێنانەوەکەدا بە دەست کۆمیتە نەگات. کۆمیتە داوا لە وڵاتی بەشداربووی دیاریکراو دەکات کە بەشداری لەم تاقیکردنەوانەدا بکات. ئەگەر وڵاتی

بەشداربووی پەیماننامەکە وەڵام بدات بە پێدانی ڕاپۆرتێک، ئەوا پەیڕەوەکانی پەرەگرافی یەکی ئەم بەندە دێتە جێبەجێکردن.

٣. سکرتێری گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان دەبێت وا لە ڕاپۆرتەکە بکات کە دەسترەسی هەموو وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەستیان پێڕابگات.

٤. وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە دەبێت وا لە ڕاپۆرتەکانی خۆیان بکەن کە دەسترەسی گشتیی جەماوەری وڵاتەکانی خۆیان دەبن، هەروەها دەبێت ئاسانکاری دەسترەسی بۆ پێشنیار و ڕێنمایی گشتی دەربارەی ڕاپۆرتەکان بکەن.

٥. کۆمیتە دەبێت، ئەگەر پێی گونجاو بوو، ڕاپۆرتی وڵاتانی بەشداربوو ڕەوانەی ئۆرگانە تایبەتەکان و خەزێنە و بەرنامەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان و هەندێک دەزگای تری پەیوەندار بکات، ئەویش بە مەبەستی داواکاری و ئاماژەکردن کە پێویست بکات بۆ یارمەتی و ڕاوێژکاری تەکنیکی هاوکات لەگەڵ تێبینی و ڕێنماییەکانی کۆمیتە، ئەگەر هەبێت، دەربارەی ئەم داواکاری و ئاماژەکردنە.

بەندی ٣٧. هاوکاریی نێوان وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە و کۆمیتەکە

١. هەموو وڵاتێک دەبێت هاوکاریی کۆمیتە و ئەندامەکانی لە کاروبارەکانی ماندات-ەکانیاندا بکات.

٢. لە پەیوەندییەکانی لەگەڵ وڵاتانی بەشداربوو دەبێت کۆمیتە گونجاوانە ڕەچاوی ئەوە بکات کە چۆن مرۆڤ بە باشترین شێوە دەتوانێت تواناکانی جێبەجێکردنی ئەم پەیماننامەیە لە وڵاتەکان بەهێزتر بکات، ئەمیش ڕێگەی هاوکاری نێونەتەوەیی دەگرێتەخۆ.

بەندی ٣٨. پەیوەندیی کۆمیتە لەگەڵ دەزگای تر

بۆ ئەوەی ئەم پەیماننامەیە کاریگەرانە بهێتە جێبەجێکردن و لەم بوارەدا هاوکاریی نێونەتەوەیی زیاتر پەرەپێبدرێت:

a. دەبێت، دەزگا تایبەتمەندەکانی نەتەوەیەکگرتووەکان و ڕێکخراوەی تری نەتەوەیەکگرتووەکان مافی نوێنەرایەتیکردنیان لە هەڵسەنگاندنی جێبەجێکردنی پەیڕەوەکانی ئەم پەیماننامەیەدا هەبێت، هەڵبەتە ئەو پەیڕەوانەی کە دەکەونە چوارچێوەی مانداتەکانی ئەوانەوە. کۆمیتە لەوانەیە دەزگا تایبەتمەندەکان و هەندێک ڕێکخراوەی تری پەیوەندار کە وادەزانێت گونجاون بانگهێشت بکات بۆ پێشکەشکردنی ئامۆژگاریی کارامە دەربارەی جێبەجێکردنی پەیماننامە لەو بوارانەی کە دەکەوێتە چوارچێوەی مانداتەکانی هەر یەک لە وانەوە. کۆمیتە لەوانەیە دەزگا تایبەتمەندەکانی نەتەوەیەکگرتووەکان و هەندێک ڕێکخراوەی تری نەتەوەیەکگرتووەکان بانگهێشت بکات بۆ ئەوەی ڕاپۆرتی خۆیان، لەو بوارانەی کە دەکەوێتە چوارچێوەی چالاکییەکانیانەوە، دەربارەی جێبەجێکردنی ئەم پەیماننامەیە پێشکەش بکەن،

b. لە جێبەجێگەیاندنی ئەرکەکانیدا دەبێت کۆمیتە بە شێوەیەکی لەبار لەگەڵ هەندێک دەزگای تری پەیوەندار کە دامەزرێنراوە لە لایەن پەیماننامەکانی نێونەتەوەیی مافی مرۆڤەوە ڕاوێژبکات، ئەویش بە مەبەستی دڵنیابوون لە هەماهەنگی لە نێوان هێڵەکانی ئاراستەکراوی ڕاپۆرتەکان و پێشنیارەکان و ڕێنماییە گشتییەکانی هەردوولا، ئەمیش بە مەبەستی خۆلادان لە دووبارەبوونەوە و کەڵەکەبوون لە دەرپەڕاندنی ئەرکی هەردوولادا.

بەندی ٣٩. ڕاپۆرتی کۆمیتە

کۆمیتە دەبێت هەردوو ساڵ جارێک ڕاپۆرتێک دەربارەی چالاکییەکانی بدات بە کۆمەڵەی گشتی و کۆنسلی ئابووری و کۆمەڵایەتی، هەروەها لەسەر بنەمای هەڵسەنگاندنی ڕاپۆرتەکان و ئەو زانیارییانەی کە دەستکەووتوون لە وڵاتانی بەشداربووەوە، دەکرێت کۆمیتە پێشنیار و ڕێنمایی گشتی پێشکەش بکات. ئەم جۆرە پێشنیار و ڕێنماییە گشتییانە لەگەڵ ئەگەری هەبوونی سەرنج لە لایەن وڵاتانی بەشداربووەوە دەبێت بکەوێتە نێو ڕاپۆرتی کۆمیتەوە.

بەندی ٤٠. کۆنفرانسی وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە

١. وڵاتانی بەشداربوو دەبێت دارێژراوانە بۆ تاوتوێکردنی ئەو پرسانەی کە بەندن بە جێبەجێکردنی پەیماننامەکەوە، لە کۆنفرانسێکدا بۆ وڵاتانی بەشداربوو کۆببنەوە.

٢. نابێت زیاتر لە شەش مانگ دوای بەکارپێکردنی ئەم پەیماننامەیە تێپەربێت، بۆوەی سکرتێری گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان کۆنفرانسی وڵاتانی بەشداربوو ڕێکبخات. کۆبوونەوەکانی داهاتوو دەبێت هەر دوو ساڵ جارێک لە لایەن سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە ڕێکبخرێت، یان بەپێی بڕیاری کۆنفرانسی وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکەکە.

بەندی ٤١. سەرپەرشتیکار

سکرتێری گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان دەبێت بە سەرپەرشتیکەری ئەم پەیماننامەیە.

بەندی ٤٢. واژۆکردن

ئەم پەیماننامەیە کراوەیە بۆ واژۆکردن لە لایەن هەموو وڵاتان و ئەو ڕێکخراوە تێکەڵڤەکردنە ناوچەییانە کە لە بارەگای نەتەوەیەکگرتووەکان دان، لە نیویۆرک لە ٣٠ مارس ٢٠٠٧ بە دواوە.

بەندی ٤٣. ڕەزامەندیی بۆ بوون بە ئەندام

ئەم پەیماننامەیە دەبێت فەرمییانە لە لایەن ئەو وڵاتانەی کە واژۆیان کردووە پەسەند بکرێت، پەیماننامەکە دەبێت فەرمییانە لە لایەن ئەو ڕێکخراوە تێکەڵڤەکردنە ناوچەییانە کە واژۆیان کردووە جەختی لێبکرێتەوە. پەیماننامەکە دەبێت کراوە بێت بۆ پابەندبوون بۆ ئەو وڵاتانە یان ڕێکخراوە تێکەڵڤەکردنە ناوچەییانەی کە هێشتا واژۆی پەیماننامەکەیان نەکردووە.

بەندی ٤٤. ڕێکخراوە تێکەڵڤەکردنە ناوچەییەکان

١. مەبەست لە "ڕێکخراوی تێکەڵڤەکردنە ناوچەییەکان" دەبێت ڕێکخراوێک بێت کە لە لایەن ناوچەیەکی وڵاتێکی سەربەخۆوە دامەزرێندرا بێت، بە جۆرێک کە لە لایەن وڵاتی ئەندام لێپرسراوەتی کارامەیی وەرگرتبێت بەپێی ئەو پرسانەی کە لەم پەیماننامەیەدا دیاریکراوە. ئەم جۆرە ڕێکخراوانە دەبێت، لە ڕێگەی بەفەرمی بوونی ئامرازی پشتگیری و ئەندامبوونیەوە، جاڕی پانتایی کارامەیی خۆی لەو پرسانەی کە گرێدراوی ئەم پەیماننامەیەن بدات. ئەم ڕێکخراوانە دەبێت لە هەر گۆڕانکارییەکی واتادار لە پانتایی کارامەیی خۆیاندا ئاگاداری سەرپەرشتیکار بکەن.

٢. ئاماژەپێکردن بۆ "وڵاتە بەشداربووەکان"ی ئەم پەیماننامەیە، دەبێت ئەو جۆرە ڕێکخراوانە بگرێتەوە کە دەکەونە چوارچێوەی کارامەییانەوە.

٣. بەپێی ئەو مەبەستانەی کە لە بەندی ٤٥، پەرەگرافی ١، و بەندی ٤٧، پەرەگرافی ٢ و ٣ دیاریکراوە، نابێت هەر کەرەستەیەک کە لە لایەن ڕێکخراوێکی تێکەڵڤەکردنی ناوچەییەوە سپێردراوە بێتە ئەژماردن.

٤. ڕێکخراوی تێکەڵڤەکردنە ناوچەییەکان، لەو پرسانەی کە دەکەونە چوارچێوەی کارامەییانەوە، دەکرێت مافی دەنگدانی خۆیان لە کۆنفرانسی وڵاتانی بەشداربوودا تاقی بکەنەوە، بە گوێرەی ژمارەی ئەو دەنگانەی کە یەکسانە لەگەڵ ژمارەی دەنگەکانی وڵاتە ئەندامبووەکانی خۆیان کە وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکەکەن. ڕێکخراوێکی لە ئەم جۆرە نابێت مافی دەنگدانی هەبێت، ئەگەر وڵاتە ئەندامبووەکەی مافی دەنگدانی خۆی بەکاربهێنێت، بە پێچەوانەشەوە.

بەندی ٤٥. بەکارپێکردن

١. ئەم پەیماننامەیە سێزدە ڕۆژ پاش سپاردنی بیست کەرەستەی پەسەندکردن و پابەندبوون کاری پێدەکرێت.

٢. پاش سپاردنی بیستەهەمین کەرەستە، هەر وڵاتێک یان ڕێکخراوێکی

تێکەڵەکردنی ناوچەیی کە پەیماننامەکە پەسەند دەکات، فەرمییانە دەیسەلمێنێت و خۆی بە پەیماننامەکەوە پابەند دەکات، پاش سێزدە ڕۆژ لە سپاردنی ئەو کەرەستانە، پەیماننامەکە دەست بەکارپێکردنی دەکرێت.

بەندی ٤٦. هەڵوەستە

١. هەڵوەستەیەک کە یەکانگیر نییە لەگەڵ مەبەست و ئامانجەکانی ئەم پەیماننامەیە، ڕێپێدراو نییە،

٢. هەموو کاتێک دەکرێت پەشیمان بوونەوە لە هەڵوەستە بکرێت.

بەندی ٤٧. گۆڕانکاری

١. هەر وڵاتێکی بەشداربوو، دەتوانێت پێشنیاری گۆڕانکاریەک لەم پەیماننامەیە لە سکرتێری گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان بکات. سکرتێری گشتی دەبێت پێشنیاری گۆڕانکارییەکە ڕەوانەی وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە بکات، لەگەڵ داواکاری سەرنج لێدان، ئەگەر ئەوان داخوازی بەستنی کۆنفرانسێک بۆ وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە، سەبارەت بە هەڵوێست نیشاندان و بڕیاردان لەسەر پێشنیارەکە بکەن. لە بوونی ئەم ئەگەرەدا، لە ماوەی چوار مانگ لە ڕۆژی ڕەوانەکردنی پەیامەکەوە، ئەگەر بە لایەنی کەمەوە یەک لەسەر سێی وڵاتانی بەشداربوو بەستنی کۆنفرانسیان پێباش بێت، ئەوا سکرتێری گشتی بانگهێشتی کۆنفرانسێک بە سەرپەرشتی نەتەوەیەکگرتووەکان دەکات. هەر گۆڕانکارییەک لە لایەن دوو لەسەر سێی دەنگدەرانی وڵاتانی بەشداربووی ئامادەبوو پەسەند بکرێت، ئەوا دەبێت سکرتێری گشتی داخوازی گۆڕانکارییەکە بخاتە بەردەم ئەنجومەنی گشتی نەتەوەیەکگرتووەکانەوە بۆ پەسەندکردنی، دواتر پەسەندکردنی لە لایەن هەموو وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکەوە.

٢. گۆڕانکارییەک کە پێشنیار کراوە و پەسەندکراوە، بەپێی پەرەگرافی ١ی ئەم بەندە، دەبێت دەست بەکارپێکردنی بکرێت لە سێزدەهەمین ڕۆژەوە دوای ئەوەی ژمارەی کەرەستە پەسەندکراوەکان کە سپێردراوە، دەگاتە سێ بەشی

وڵاتانی بەشداربوو لە ڕۆژی پەسەندکردنی گۆڕانکارییەکەوە. دوای ئەوە، گۆڕانکارییەکە دەکرێت لە لایەن هەر وڵاتێک بێتە جێبەجێکردن لە سێزدەهەمین ڕۆژەوە دوای سپاردنی کەرەستەی پەسەندکراوەوە. یەک گۆڕانکاری دەبێت بێتە پابەندبوون تەنها بۆ ئەو وڵاتانەی کە پەسەندیان کردووە.

٣. ئەگەر کۆنفرانسی وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە بڕیاری ڕەزامەندی بدەن، دەبێت گۆڕانکارییەک کە پێشنیارکراوە و پەسەندکراوە بەپێی پەرەگرافی ١ی ئەم بەندە، کە تەنها وابەستەیە بە بەندەکانی ٣٤، ٣٨، ٣٩ و ٤٠، بێتە کارپێکردن بۆ هەموو وڵاتانی بەشداربووی پەیماننامەکە، لە سێزدەهەمین ڕۆژەوە دوای ئەوەی کە ژمارەی ئەو کەرەستانەی کە پەسەندکراوی سپێردراوە دەگاتە دوو لەسەر سێی ژمارەی وڵاتانی بەشداربوو پەیماننامەکە لە ڕۆژی پەسەندکردنی گۆڕانکارییەکەوە.

بەندی ٤٨. چوونە دەرەوە

وڵاتێکی بەشداربوو دەتوانێت لە ڕێگەی نووسینی داواکارییەکەوە بۆ سکرتێری گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان داوای چوونەدەرەوە لە پەیماننامەکە بکات. داواکارییەکە، دوای تێپەڕبوونی ساڵێک لە ڕۆژی ڕەزامەندبوونی سکرتێری گشتییەوە، دەست بەکارپێکردنی دەکرێت.

بەندی ٤٩. فۆرماتی دەسپیڕاگەییشتن

نووسراوەی "تێکستی" ئەم پەیماننامەیە دەبێت بە فۆرماتی دەسپێڕاگەییشتن فەراهەم بێت.

بەندی ٥٠. تێکستی ئامادەکراو

تێکستی عەرەبی، چینی، ئینگلیزی، فەرەنسی، ڕوسی و ئیسپانیی ئەم پەیماننامەیە وەکو یەک دروستن. بۆ جەختکردنەوە، ئەوا لێرەدا واژۆکەرانی دەزگاکانی پەیوەندداری هەر یەک لەم وڵاتانە، پەیماننامەکەیان واژۆ کرد.

پرۆتۆكۆڵی هاوپێچكراو بۆ پەیماننامەی نەتەوەیەكگرتووەكان دەربارەی مافی كەسانی كەمتوانا

ئەو وڵاتانەی كە بەشدارن لەم پرۆتۆكۆڵەدا لەسەر ئەمانەی خوارەوە پێكهاتوون:

بەندی ۱

١. ولاتێک کە بەشدارە لەم پرۆتۆکۆڵەدا "ولاتی بەشداربوو" دان بە کارامەیی کۆمیتەی مافەکانی کەسانی کەمتوانا "کۆمیتە" بۆ وەرگرتن و هەڵسەنگاندنی داواکاری/سکالا لە یان لەبری کەسانی تەنها یان کۆمەڵێک لە کەسانی تەنها کە دەکەونە ژێر چاوچێوەی یاسایی کۆمیتەوە دەنێن، کە دبێژن لە لایەن ولاتێکی بەشداربووی دیاریکراوەوە بەپێی پەیرەوەکانی ئەم پەیماننامەیە تووشی سووکایەتیپێکردن هاتوون .

٢. کۆمیتە هیچ داواکارییەک/سکالانامەیەک وەرناگرێت، ئەگەر سکالاکە دەربارەی ولاتێکی بەشداربووی پەیماننامە بێت، کە گرێدراو نەبێت بەم پرۆتۆکۆڵەوە.

بەندی ۲

کۆمیتە سکالانامەکە لەم بارانەی خوارەوە بە نابەجێ دەزانێت:

a. ئەگەر پەیوەندگری/پەیوەندگرانی سکالانامەکە نادیار بێت/بن،

b. کاتێک سکالانامەکە ببێتە هۆی خراپەکاری لە مافەکانی بەکارهێنانی ئەم جۆرە سکالانامانە یان یەکانگیر نەبێت لەگەڵ برگەکانی ئەم پەیماننامەیە،

c. ئەگەر پێشتر هەمان بابەت لە لایەن کۆمیتەوە هاتبێتە هەڵسەنگاندن یان هەر ئێستا یان لە لایەکی ترەوە هاتبێتە ژێر پرۆسەی لێکۆڵینەوە یان پێوانەکردنی نێونەتەوەییەوە،

d. کاتێک سکالانامەکە بەسەر هەموو کەرەستەکانی یاسایی فەراهەمکراوی نەتەوەییدا تێپەڕنەبووبێت. ئەمە نابێت ببێت بە ڕێسا، ئەگەر جێبەجێکردنی کەرەستە یاساییەکان، بێهودە زۆر درێژە بکێشێت یان کاریگەرییەکی بایەخداریان نەبێت،

e. یان سکالانامەکە بە ئاشکرا بێ بناغە بێت یان زۆر پتەو نەبێت،

f. کاتێک ئەو ڕاستییانەی کە سکالانامەکە باسی لێدەکات پێش دەست بەکارکردنی ئەم پرۆتۆکۆڵە بۆ ولاتی بەشداربووی دیاریکراو ڕوویدابێت، شتێکی ترە ئەگەر ڕەوشەکە دوای ئەم بەروارە بەردەوام بێت.

بەندی ۳

بەوابەستەبوون بە پەیرەوەکانی بەندی ۲ ی ئەم پرۆتۆکۆڵە، دەبێت هەر سکالانامەیەک کە

کۆمیتە وەریگرتووە، بە نهێنی بیدات بەو ولاتی بەشداربووی پرۆتۆکۆڵەکە، کە سکالانامەکە دەربارەیەتی. لە ماوەی شەش مانگ، دەبێت ولاتی بەشداربووی دەستنیشانکراو بە نووسین، ڕوونکردەوەکانی نیشانی کۆمیتە بدات یان دەبێت بە ڕاگەیاندنێک گرفتەکە ڕۆشن بکاتەوە، هەروەها دەبێت باس لە ئەگەری هەر چارەسەرکردنێک کە گیراوەتەبەر بکات.

بەندی ٤

١. لە هەر دەمێکدا پاش وەرگرتنی سکالانامە و پێش بڕیاردان لەسەر بابەتەکە، کۆمیتە دەتوانێت داوا لە ولاتی بەشداربووی پەیوەندیداری پرۆتۆکۆڵە بکات، کە بە پەلە هەندێک پێوەری کورتخایەن بگرنەبەر کە لەوانەیە پێویست بێت بۆ دوورخستنی ئەو کەسە زیان لێکەوتووە/لێکەوتووانە کە سووکایەتی/یان پێکراوە، لە ئەگەری هەر ئازارێک کە ساڕێژکردنی ئەستەم بێت،

٢. کاتێک کۆمیتەکە لێپرسراویەتی خۆی بەپێی پەرەگرافی ١ی ئەم بەندە تاقیدەکاتەوە، واتای هەڵوێست وەرگرتن یان هەڵسەنگاندن لە پرسی سکالانامەیەک ناگەیەنێت.

بەندی ٥

بەپێی ئەم پرۆتۆکۆڵە، کۆمیتە کۆبوونەوەی داخراو بۆ شرۆڤەکردنی سکالا سازدەدات. پاش شرۆڤەکردنی سکالانامەیەک، دەبێت کۆمیتە پێشنیار و ڕێنماییەکانی ئەگەر هەبێت، بە ولاتی بەشداربووی پەیوەندیدار و لایەنی سکالاکەر بدات.

بەندی ٦

١. ئەگەر کۆمیتە زانیاری باوەڕپێکراوی دەربارەی ولاتێکی بەشداربووی پرۆتۆکۆڵ پێبگات کە ئاماژە بە سووکایەتی پێکردنی سیستەماتیکی یان زبر دژی ئەو مافانەی کە لە ئەم پەیماننامەکەیەدا هاتووە بکات، ئەوا کۆمیتە دەبێت بانگهێشی ولاتی بەشداربوو بۆ هاوکاریکردن دەربارەی تاقیکردنەوەی ئەم زانیارییانە بکات و لەم ڕوانگەیەشەوە دەبێت تێبینی دەربارەی زانیارییەکان بدات.

٢. لە ئەگەری هەبوونی تێبینی لە لایەن ولاتی بەشداربووی پەیوەندار و زانیاری باوەڕپێکراوی تری دەستکەوتوو، ئەوا کۆمیتە لەوانەیە یەک یان زیاتر لە

ئەندامەکانی دەستنیشان بکات بە مەبەستی سازدانی لێکۆڵینەوە و ڕەوانەکردنی خێرای ڕاپۆرت بۆ کۆمیتە. کاتێک بە پەسەند زانرا و وڵاتی بەشداربووی پەیوەندیدار ڕەزامەند بوو، ئەوا لێکۆڵینەوەکە دەکرێت گەشتێک بۆ ناوچەکانی وڵاتی بەشداربووی پەیوەندار بگرێتەخۆ.

٣. دوای وردبوونەوە لە ئەنجامی ئەم جۆرە لێکۆڵینەوانە، دەبێت کۆمیتە ئەم ئەنجامانە، لەگەڵ ئەگەری بوونی سەرنج و ئامۆژگاری خۆی، بە وڵاتی بەشداربووی پەیوەندیدار بدات.

٤. وڵاتی بەشداربووی پەیوەندیدار دەبێت لە ماوەی شەش مانگدا، دوای وەرگرتنی ئەنجام و سەرنج و ئامۆژگارییەکانی کۆمیتە، گوتاری خۆی لە ئەم بارەوە بە کۆمیتە بدات.

٥. ئەم جۆرە لێکۆڵینەوانە دەبێت ڕاستگۆیانە جێبەجێ بکرێن و دەبێت هاوکاری لە هەموو قۆناغەکانی کرداردا لە وڵاتی بەشداربووی پرۆتۆکۆڵ داوابکرێت.

بەندی ٧

١. کۆمیتە لەوانەیە داوا لە وڵاتی بەشداربووی پەیوەندداری پرۆتۆکۆڵ بکات، کە بەپێی بەندی ٣٥ی ئەم پەیماننامەیە لە ڕاپۆرتی خۆی، زانیاری وردودرشت دەربارەی ئەگەری هەر پێوەرێک کە گیرابێتەبەر وەکو بەرسڤێک بۆ لێکۆڵینەوەیەک کە کرابێت، بەپێی بەندی ٦ی ئەم پرۆتۆکۆڵە دیاری بکات.

٢. کۆمیتە لەوانەیە، ئەگەر پێویست بکات، دوای کۆتایی پێهاتنی ماوەی ئەو شەش مانگەی کە ئاماژەی پێکراوە، بەپێی بەندی ٦.٤، داوای خستنەڕووی زانیاری لە وڵاتی بەشداربووی پەیوەندیداری پرۆتۆکۆڵ، دەربارەی ئەو پێوەرانەی کە گرتویەتییەبەر وەکو کاردانەوەیەک بۆ لێکۆڵینەوەکە، بکات.

بەندی ٨

هەر وڵاتێکی بەشداربوو بۆی هەیە، لە کاتی واژۆکردندا، پەسەندکردن یان پابەندبوون بەم پرۆتۆکۆڵەوە، باوەڕنەبوونی خۆی بۆ کارامەیی ئەم کۆمیتەیە بەپێی بەندی ٦ و ٧ نیشانبدات.

بەندی ٩

سکرتێری گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان دەبێت بە سەرپەرشتیکاری ئەم پرۆتۆکۆڵە.

بەندی ١٠

ئەم پرۆتۆکۆڵە دەبێت بۆ واژۆکردن لە لایەن واژۆکەرانی وڵاتەکان و ڕێکخراوی تێکەڵقەکردنی ناوچەییەکانی پەیماننامە لە بارەگای سەرەکی نەتەوە یەکگرتووەکان لە نیویۆرک لە ٣٠،٠٣، ٢٠٠٧ دا کراوە بێت

بەندی ١١

ئەم پرۆتۆکۆڵە دەبێت پەسەندبکرێت لە لایەن ئەو وڵاتانەی کە واژۆیان کردووە، هەروەها کە پەیماننامەکەیان پەسەندکردووە و خۆیان پێی پابەندکردووە. ئەم پرۆتۆکۆڵە دەبێت بە فەرمی لە لایەن ڕێکخراوە تێکەڵقەکردنە ناوچەییەکانەوە، کە باوەڕیان پێکراوە و خۆیان بە پەیماننامەکەوە پابەندکردووە، باوەڕی پێبهێنرێت. پرۆتۆکۆڵەکە دەبێت کراوە بێت بۆ پابەندبوون لە لایەن هەر وڵاتێک یان ڕێکخراوێکی تێکەڵقەکردنی ناوچەیی، کە بە فەرمی پەیماننامەکەی پەسەندکردووە، باوەڕی پێهێناوە و پێی پابەندبووە، کە تاکو ئێستا پرۆتۆکۆڵەکەی واژۆنەکردوە.

بەندی ١٢

١. "ڕێکخراوەی تێکەڵقەکردنی ناوچەیی" دەبێت واتای ڕێکخراوێک بدات کە لە لایەن وڵاتێکی سەربەخۆوە و بۆ ناوچەیەکی دیاریکراوی دامەزرێنرابێت، بە جۆرێک کە وڵاتی ئەندامبوو لە ڕوانگەی ئەو پرسانەی کە دەکەونە چوارچێوەی ئەم پەیماننامە و پرۆتۆکۆڵەوە، کارامەیی پێبەخشی بێت. ئەم جۆرە ڕێکخراوانە دەبێت، لە ڕێگەی کەرەستەکانیان و بە فەرمی باوەڕهێنان و پابەندبوونیان، جاڕی پانتایی کارامەییان لە ڕوانگەی ئەو بابەتانەی کە دەکەونە چوارچێوەی ئەم پەیماننامە و پرۆتۆکۆڵەوە بدەن. دواتر دەبێت لە هەر گۆڕانکارییەکی واتادار لە پانتایی کارامەییاندا ئاگاداری سەرپەرشتیکار بکەن.

٢. ئاماژەکردن بە "وڵاتانی بەشداربوو" لەم تێکستەدا، دەبێت ئەو جۆرە ڕێکخراوانە بگرێتەوە کە دەکەونە ناو سنووری کارامەییانەوە.

٣. بۆ ئەو مەبەستانەی کە لە پەرەگرافی ١ بەندی ١٣، پەرەگرافی ٢ بەندی ١٥، ڕوونکراوەتەوە، هەر کەرەستەیەک کە لە لایەن ڕێکخراوێکی تێکەڵقەکردنی ناوچەییەوە سپێردراوە، ناهێتە ئەژماردن.

٤. ڕێکخراوەکانی تێکەڵقەکردنی ناوچەیی دەتوانن، لەو بابەتانەی کە دەکەونە ناو چوارچێوەی کارامەییەکانیانەوە، لە کۆبوونەوەکانی وڵاتانی بەشداربوو مافی دەنگدان تاقی بکەنەوە، بە جۆرێک کە ژمارەی دەنگەکانی ئەوان یەکسان بێت بەو ژمارانەی کە وڵاتەکانیان هەیانە و بەشدارن لە ئەم پرۆتۆکۆڵەدا. ڕێکخراوێکی لەم جۆرە نابێت مافی دەنگدان تاقی بکاتەوە، ئەگەر وڵاتە ئەندامبووەکەی مافی دەنگدانی تاقی کردبێتەوە، بە پێچەوانەشەوە.

بەندی ١٣

١. بە مەرجی دەست بەکارپێکردنی پەیماننامەکە، دەبێت ئەم پرۆتۆکۆڵە پاش سێزدە ڕۆژ لە دوای سپاردنی دەهەمین کەرەستەی پەسەندکردن یان پابەندبوون، کاری پێبکرێت.

٢. هەر وڵاتێک یان ڕێکخراوێکی تێکەڵقەکردنی ناوچەیی کەم پرۆتۆکۆڵە پەسەند دەکات، دواتر لە پاش سپاردنی دەهەمین کەرەستە خۆی پێ پابەند دەکات، ئەوا پرۆتۆکۆڵەکە لە پاش سێزدە ڕۆژ لە سپاردنی کەرەستەی وڵاتەکە یان ڕێکخراوەکە بەکارادەکرێت.

بەندی ١٤

١. هەڵوەستەیەک کە یەکانگیر نییە لەگەڵ مەبەست و ئامانجەکانی ئەم پرۆتۆکۆڵە، ڕێپێدراو نییە.

٢. هەموو کاتێک دەکرێت پەشیمان بوونەوە لە هەڵوەستە بکرێت.

بەندی ١٥

١. هەر وڵاتێکی بەشداربوو دەتوانێت پێشنیاری گۆڕانکارییەک لەم پرۆتۆکۆڵە لە سکرتێری گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان بکات. سکرتێری گشتی دەبێت پێشنیاری گۆڕانکارییەکە ڕەوانەی وڵاتانی بەشداربوو بکات، لەگەڵ داواکاری سەرنج لێدان، ئەگەر ئەوان داخوازیی بەستنی کۆنفرانسێک بۆ وڵاتانی بەشداربوو بکەن بۆ هەڵوێست نیشاندان و

بڕیاردان لەسەر پێشنیارەکە. لە بوونی ئەم ئەگەرەدا، لە ماوەی چوار مانگ لە ڕۆژی ڕەوانەکردنی پەیامەکەوە، ئەگەر بە لایەنی کەم یەک لەسەر سێی وڵاتانی بەشداربوو بەستنی کۆنفرانسیان پێ باش بێت، ئەوا سکرتێری گشتی بە سەرپەرشتی نەتەوەیەکگرتووەکان بانگهێشتی کۆنفرانسێک دەکات. هەر گۆڕانکارییەک لە لایەن دوو لەسەر سێی دەنگدەرانی وڵاتانی بەشداربووی ئامادەبوو پەسەند بکرێت، ئەوا دەبێت سکرتێری گشتی داخوازیی گۆڕانکارییەکە بخاتە بەردەم ئەنجومەنی گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان بۆ پەسەندکردنی، دواتر پەسەندکردنی لە لایەن هەموو وڵاتانی بەشداربووی پرۆتۆکۆڵەوە.

٢. گۆڕانکارییەک کە پێشنیار کراوە و پەسەندکراوە بەپێی پەرەگرافی ١ی ئەم بەندە، دەبێت بەکارا بکرێت لە سێزدەهەمین ڕۆژەوە دوای ئەوەی ژمارەی کەرەستەکانی پەسەندکراو کە سپێردراوە دەگاتە دوو بەشی وڵاتانی بەشداربووی پرۆتۆکۆڵ، لە ڕۆژی پەسەندکردنی گۆڕانکارییەکەوە. دوای ئەوە، گۆڕانکارییەکە دەکرێت لە لایەن هەر وڵاتێک بهێتە جێبەجێکردن، لە سێزدەهەمین ڕۆژەوە دوای سپاردنی کەرەستەی پەسەندکراو. یەک گۆڕانکاری دەبێت بهێتە پابەندبوون، تەنها بۆ ئەو وڵاتانەی کە پەسەندیان کردووە،

بەندی ١٦

هەر وڵاتێکی بەشداربوو دەتوانێت لە ڕێگەی نووسینی داواکارییەک بۆ سکرتێری گشتیی نەتەوەیەکگرتووەکان چوونەدەرەوەی خۆی لە پرۆتۆکۆڵەکە ڕابگەیەنێت. داواکارییەکە دوای تێپەڕبوونی ساڵێک لە وەرگرتنی لە لایەن سکرتێری گشتییەوە بەکارا دەکرێت.

بەندی ١٧

نووسراوەی "تێکستی" ئەم پرۆتۆکۆڵە دەبێت بە فۆرماتی دەسپێڕاگەییشتن فەراهەم بێت.

بەندی ١٨

تێکستی عەرەبی، چینی، ئینگلیزی، فەرەنسی، ڕوسی و ئیسپانیی ئەم پرۆتۆکۆڵە وەکو یەک دروستن. بە مەبەستی جەختکردنەوە، ئەوا واژۆکەرانی دەزگاکانی پەیوەندیداری هەر یەک لەم وڵاتانە کە پرۆتۆکۆڵەکەیان واژۆکرد.

کورتکراوەی یاسای ستانداردی نەتەوەیەکگرتووەکان بۆ سەقامگیرکردنی مافی بەشداری و یەکسانیی کەمتوانایان

پێشەکی

لە ساڵی ١٩٩٠دا، نەتەوەیەکگرتووکان گروپێکی تایبەتی بۆ نووسینی یاسای ستاندارد بە مەبەستی جێگیرکردنی مافی بەشداری و یەکسانی ئەو منداڵ، لاو و گەورەساڵانەی کە توانای جەستەییان کەمە، واتە ئەوانەی کە کەمتوانان، دروستکرد. لە ئەم گروپەدا زیاتر لە ٧٤ وڵاتی ئەندامی نەتەوە یەکگرتووکان و کۆمەڵەی کەمتوانایانی جیهانی بەشداریان کرد.

لە دیسامبری سالی ١٩٩٣دا تێکستی یاسای ستاندارد، کە لە ٢٢ خاڵ پێکهاتبوو، لە لایەن نەتەوەیەکگرتووەکانەوە پەسندکرا. یاسای ستاندارد پێشنیار بە دەوڵەتانی ئەندامی نەتەوەیەکگرتووەکان دەکات، کە بارودۆخێکی گونجاو بۆ کەمتوانایان لە کۆمەڵگادا دروست بکەن، بۆ ئەوەی ئەوانیش بتوانن بە یەکسانی بەشداری لە چالاکیی سیاسی، کۆمەڵایەتی، ئابوری و کولتووریی کۆمەڵگادا بکەن. ئێستا لە رێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکاندا کەسێک هەیە کە بەرپرسە و چاودێری ئەو هەوڵانە دەکات، کە وڵاتانی ئەندامی ئەم رێکخراوەیە بۆ گونجاندنی بارودۆخی کەمتوانایان گرتوویانەتەبەر. ئەم کەسە راپۆرتی ساڵانە دەربارەی بارودۆخی کەمتوانایان بۆ نەتەوەیەکگرتووەکان دەنووسێت.

پێوەرەکانی ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان بۆ وڵاتانی ئەندام

بەندی١ . زیادکردنی هوشیاری

وڵاتانی ئەندام دەبێت چالاکانە هەوڵی زیادکردنی هوشیاری دەربارەی ماف، پێویستی و توانای کەسانی کەمتوانا بدەن، هەروەها ئەم کەسانە چیان لە توانادا هەیە، بیکەن.

بەندی ٢. خزمەتگوزاریی دەرمانی و ڕێگای چارەدۆزینەوە

وڵاتانی ئەندام بەرپرسیارن کە بە شێوەیەکی چالاک، خزمەتگوزاریی دەرمانی و ڕێگای چارە بۆ خەڵکی کەمتوانا بۆ گەڕانەوەیان بۆ ژیانێکی ئاسایی، بدۆزنەوە.

بەندی ٣ ڕاهاتنەوە

ڕاهاتنەوە، پرۆسەیەکی دوور و درێژە بە مەبەستی چاککردنەوەی ئەو بەشەی/بەشانەی لەشی مرۆڤێک کە لە کارکەوتووە یان لە کارکەوتوون، دواتر گەڕاندنەوەی بۆ سەر ژیانی ئاسایی خۆی. وڵاتانی ئەندام دەبێت پرۆسەی ڕاهاتنەوە بۆ کەسانی کەمتوانا مسۆگەربکەن، بۆ ئەوەی ئەوان هەرچی زووتر بگەڕێنەوە بۆ ژیانی ئاسایی و سەربەخۆی پێشتریان.

بەندی ٤ . پشتگیری وخزمەتگوزاری

وڵاتانی ئەندام دەبێت گەرەنتی گەشەپێدان و دەستپێڕاگەیشتن و پشتگیری و خزمەتگوزاری بدەن. هەروەها ئەم وڵاتانە دەبێت کەرەستەی یارمەتیدەر بە خەڵکی کەمتوانا بدەن، بۆ ئەوەی بتوانن بە شێوەیەکی سەربەخۆ ژیانی ڕۆژانە بەڕێوەبەرن و بتوانن کەڵک لە مافی خۆیان وەربگرن.

بەندی ٥ . گونجاندنی کۆمەڵگا بۆ کەمتوانایان

وڵاتانی ئەندام پێویستە پرۆگرامی گونجاندن بەڕێوەبەرن، تاکو کەمتوانایان بتوانن لە

کۆمەڵگادا ژیانێکی ئاسایی بەڕێوەبەرن، جا ئەو کەمتوانایییە گەورە بێت یان بچووک بێت. هەروەها دەوڵەتانی ئەندام دەبێت گرینگی زۆر بەوە بدەن کە دەرفەتی دەست پێڕاگەیشتن بە زانیاری و پەیوەندیگرتن بۆ کەمتوانایان ئاسان بکەنەوە.

بەندی ٦ . خوێندن

منداڵان، لاوان و گەورەساڵانی کەمتوانا دەبێت و پێویستە دەرفەتی یەکسانیان بۆ بەشداری کردن لە خوێندنی سەرەتایی و ئامادەیی و زانکۆدا هەبێت.

بەندی ٧ . کار

دەوڵەتانی ئەندام دەبێت لە شار و گوندا، کاری بە بەرهەم و مووچەدار بۆ کەمتوانایان پەیدا بکەن.

بەندی ٨ . دابینکردنی ئاسایشی کۆمەڵایەتی وئابووری

وڵاتانی ئەندام لە دابینکرکردنی ئاسایشی کۆمەلایەتی و داهاتێکی باش بۆ کەمتوانایان بەرپرسیارن.

بەندی ٩ . ژیانی خێزانی و تایبەتمەندییەکانی کەسایەتی

وڵاتانی ئەندام دەبێت ڕێگا خوشکەربن بۆ ئەوەی کەمتوانایان، وەکو کەسانی تر بتوانن لە کۆمەڵگەدا خاوەنی ژیانی خێزانی و تایبەتمەندییەتی کەسایەتی خۆیان بن. یاساکان بۆیان نییە لە بابەتی پەیوەندی زایندەیی و دروستکردنی خێزان و مافی دایک و باوکایەتیدا، جیاوازی لە نێوان کەسانی کەمتوانا و لەشساخدا بکەن.

بەندی ١٠ . کولتوور

وڵاتانی ئەندام دەبێت تێبکۆشن بۆ ئەوەی کەسانی کەمتوانا بتوانن وەکو هەموو خەڵکانی تری کۆمەڵگە، بە شێوەیەکی یەکسان بەشداری لە چالاکیی کولتووریدا بکەن.

بەندی ١١ . پشوو و وەرزش

مرۆڤی کەمتوانا دەبێت مافی کەڵکلێوەرگرتنی لە وەرزش و پشوودان بە شێوەیەکی یەکسان و بەرانبەر وەکو هەموو خەلکی تری کۆمەڵگە هەبێت.

بەندی ١٢ . ئایین

وڵاتانی ئەندام دەبێت ڕێگا خۆشکەربن بۆ ئەوەی کەمتواناکان بتوانن بە شێوەیەکی یەکسان وەکو هەموو خەڵکانی تری کۆمەڵگە، پەیڕەویی ئایینی خۆیان بەڕێوەبەرن.

بەندی ١٣. زانست و لێکۆڵینەوە و ئامار

وڵاتانی ئەندام بەرپرسیارن و دەبێت تێبکۆشن، بۆ کۆکردنەوە و بڵاوکردنەوەی زانیاری و پێدانی ئاگاداری لەسەر بارودۆخی ژیانی کەمتواناکان لە کۆمەڵگادا، هەروەها دەوڵەتەکان دەبێ یارمەتیی پێوست بۆ لێکۆڵینەوە لەسەر کەمتواناکان لە گشت بوارەکاندا بدەن.

بەندی ١٤ . سیاسەت و بەرنامە دارشتن

وڵاتانی ئەندام دەبێت تێبکۆشن کە لە پەیوەندیی سیاسی و دارشتنی بەرنامە لە بواری سەرانسەریدا، بەرژەوەندیی کەمتواناکان لەبەرچاو بگرن.

بەندی ١٥ . یاساکان

وڵاتانی ئەندام دەبێت بنەمایەکی یاسایی بۆ یەکسانی و بەشداریکردنی خەڵکانی کەمتوانا لە کۆمەڵگادا دروست بکەن.

بەندی ١٦ . سیاسەتی ئابووریی

وڵاتانی ئەندام بەرپرسیارن لە دارشتنی بەرنامەی عەمەلی و دۆزینەوەی ڕێگای چارەی بەشداری و یەکسانیی کەمتواناکان لە بواری ئابووریی میللیدا.

بەندی ١٧ . هاوئاهەنگی

وڵاتانی ئەندام بەرپرسیارن کە کۆمیتەی هاوئاهەنگیی میللی یان دامەزراوێکی لەم چەشنە، بۆ دابینکردنی پرسی کەمتواناکان، دروست بکەن.

بەندی ١٨ . ڕێکخراوی کەمتواناکان

وڵاتانی ئەندام دەبێت دان بەوەدا دابنێن، کە ڕێکخراوی کەمتواناکان مافیان هەیە نوێنەرایەتی خەڵکی کەمتوانا بکەن. هەروەها ئەوان دەبێ دان بە ڕۆڵی ڕاوێژکاریی ڕێکخراوی کەمتواناکان دابنێن، کاتێک کە بریارەکان پەیوەندییان بە پرسی کەمتواناکانەوە هەیە.

بەندی ١٩ .فێرکردنی کارمەندان

لە تەواوی پلەکاندا، پێویستە فێرکردنێکی گونجاو هەبێت بۆ ئەو کارمەندانەی کە بەشداری لە دارشتن و بەڕێوەبردنی بەرنامە و خزمەت بە خەڵکی کەمتوانا دەکەن.

بەندی ٢٠ . پشکنینەوە و لێکۆڵینەوەی نەتەوەیی

وڵاتانی ئەندام بەرپرسیارن بۆ پشکنین و لێکۆڵینەوەی بەردەوام لە بەرنامەی نەتەوەیی و خزمەتگوزاریی بۆ سەقامگیرکردنی یەکسانی و بەرابەری بۆ کەمتواناکان.

بەندی ٢١ . هاوکاری تێکنیکی وئابووریی

وڵاتانی ئەندام، هەم وڵاتانی پیشەسازی و هەم وڵاتانی پێگەیشتوو، بەرپرسیارن کە بەیەکەوە هەوڵبدەن بۆ باشترکردنی ئاستی ژیانی خەڵکی کەمتوانا لە وڵاتانی تازەپێگەیشتوودا.

بەندی ٢٢ . هاوکاریی نێونەتەوەیی

وڵاتانی ئەندام دەبێت چالاکانە بەشداری لە هاوکاریی نێونەتەوەییدا بکەن.